

final

EVİNİZE GELEN DERSHANE

ÖSS FELSEFE CEP KİTABI

final'in ücretsiz ekidir.

PSİKOLOJİ

Psikoloji, insan ve hayvan davranışlarını inceleyen bir bilimdir. Esas konusu insan olmakla birlikte gerektiğinde hayvan davranışlarını da inceler.

PSİKOLOJİNİN UZMANLIK DALLARI:

Günümüzde psikoloji gelişmiş ve bazı uzmanlık dalları oluşturmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Sosyal Psikoloji: Bireyin toplum içindeki davranışlarını ve toplum düzenine uyumuyla ilgili sorunları konu edinen bir psikoloji dalıdır.

Eğitim Psikolojisi : Psikolojideki bulguların eğitim ve öğretime uygulanmasını sağlamayı amaç edinen psikoloji dalıdır. Psikolojinin eğitim ile ilgili problemlerini ele alır.

Gelişim Psikolojisi: Bireyin çeşitli yaşlardaki gelişimini inceleyen psikoloji dalıdır. Çocuk psikolojisi ve yetişkinler psikolojisi... gibi alt dalları da vardır.

Klinik Psikolojisi : Davranışlarda ve kişiler arası ilişkilerde görülen aksamalar ve bunların giderilme yolları üzerinde duran bir psikoloji dalıdır. Bu dal, tıptaki psikiyatri bölümüyle yakından ilişkilidir.

Endüstri Psikolojisi : Personel seçme, yerleştirme, işgücünün verimini artırma ve çalışanların mutluluğunu sağlama gibi amaçlara yönelik bir psikoloji dalıdır. Özellikle sanayileşmiş toplumlarda gerekli olan bir psikoloji dalıdır.

Uygulamalı Psikoloji: Psikoloji biliminin bulunduğu prensiplerin günlük hayata uygulanması amacına yönelik bir psikoloji dalıdır.

Psikometri : Ölçme, değerlendirme ve sıralama alanında çalışan bir psikoloji dalıdır.

PSİKOLOJİNİN METOTLARI :

Psikoloji çeşitli alanlarda çalışmalar yaparken aşağıdaki metotları kullanır:

A) Doğal Halde Gözlem :

Yaşadığımız çevrede geçen olayları oldukları gibi incelemeye **doğal halde gözlem** denir. Başka bir deyişle gözlemcinin, olay ve duruma müdahale etmeden yaptığı incelemedir. **Örneğin;** İçgüdü davranışlarını araştıran bir bilim adamının, örümceğin ağ örmesini gözlemesi.

B) Deney :

İncelenmek istenen olayı meydana getirecek koşulların araştırmacı tarafından hazırlanarak olayın meydana getirilmesi ve incelenmesine **deney**, üzerinde araştırma yapılan insan ya da hayvana **denek** denir. Psikoloji deneylerinde **deney grubu** ve **kontrol grubu** olmak üzere iki grup denek kullanılır.

Bağımsız değişken : Bir deneyde araştırmacının kontrolünde olan ve etkisi araştırılan etkenlerdir.

Bağımlı değişken : Bağımsız değişkenin değiştirilmesiyle değişen olgulardır. Yani bağımsız değişkene göre şekillenen etkindir.

Örneğin; Gürültünün ders çalışmaya etkisini araştıran bir deneyde gürültü bağımsız değişken, ders çalışma **bağımlı değişkendir**.

C) Klinik Metod :

Özel kişilere ve durumlara uygulanan, amacı teşhis ve tedavi olan metotlardır. Kliniklerde uygulanan bu yöntemler psikolojinin pratik amacının gerçekleşmesine hizmet eder. Bu yöntemleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Görüşme : Teşhis ve tedavi için sözkonusu kişi hakkında çeşitli bilgilerin derlenmesi gerekir. Bunun için kişinin kendisiyle görüşülür, şikayetleri dinlenir. Bir tür sorguya çekme olan bu yöntem **görüşme** denir.

b) Yaşam Öyküleri (Biyografiler): Gerçeklere uygun şekilde yazılmış yaşam öyküleri de psikologların çok işine yarar. Çünkü bunlar bireyin soyu, ailesi, öğrenim durumu, geçirdiği hastalıklar, yaşamının en önemli olayları vb. konusunda değerli bilgiler verebilir.

c) Eser İnceleme : Bu, psikolojiye ışık tutan bir yoldur. Mağara duvarına yapılmış bir resim, ilkel insanın mantığını, bir roman, yazarının düşüncesini bir anıt, onu yayan toplumun inanışını anlatabilir.

D) Test Metodu :

Günümüzde psikolojinin en önemli araştırma araçlarından biri test'tir. Bir kimsenin ya da bir topluluğun ruhsal durumunu, özellikle zekâ ve bilgi derecesini, yeteneklerini ölçmeye yarayan denenmiş, düzenli ve planlı sorular demetine **test** denir. Başlıca testler şunlardır :

a) Zekâ Testleri : Resim, şekil ve çeşitli sorularla bireylerin zekâlarını ölçmek için kullanılır.

b) Bilgi Testleri: Bu testler sınavlarda olduğu gibi, öğrenilen bilgileri ölçmeye yarar.

c) Yetenek ve Kişilik Testleri: Çeşitli yetenekleri ve insan kişiliklerini, belirtmek amacıyla kullanılır. Görüş keskinliği, tepki hızı, inatçılık, kıskançlık, dik başlılık... gibi.

E) İstatistik Metodu:

Sayıyla ifade edilebilen bilgilerin elde edilmesinde, sınıflandırılmasında, sunulmasında ve yorumlanmasında kullanılan bir metottur.

PSİKOLOJİNİN EKOLLERİ :

A) Strüktüralizm (Yapısal Psikoloji) :

Psikolojinin de kurucusu sayılan W. Wundt bu ekolün önde gelen temsilcisidir. Bu ekole göre psikolojinin amacı insan bilincini tasvir etmektir. Bu nedenle bu ekole **billiç psikolojisi** de denilebilir. Araştırmalarında **içebakış** yöntemini kullanır. Zihnin yapısını incelediklerinden "**Zihin olayları nedir?**" sorusundan yola çıkarak zihnin yapısını anlamaya çalışmışlardır.

B) Fonksiyonalizm (İşlevsel Psikoloji) :

Faydayı esas amaç olarak alan bu ekol zihin olaylarının ne olduğunu değil de, ne işe yaradığını araştırmak gerektiğini ileri sürüyordu. Her davranışın bir amacı ve görevi (fonksiyono-

nu) vardır. Davranışların amacı çevreye uyum sağlamaktır, görüşünü savunuyordu.

Bu ekol, içgözlem dahil bütün araştırma metodlarını kullanmıştır.

Başta gelen temsilcileri **J. Dewey, Angell** ve **W. James**'tir.

C) Bihevyorizm (Davranış Psikolojisi) :

Bu ekol içebakışı tümüyle reddetmiştir. Ayrıca bütün davranışların sonradan kazanılmış, yani **öğrenilmiş olduğunu** ileri sürerek; doğuştan getirilen özellikleri dikkate almamıştır. Bütün öğrenmelerin şartlanma yoluyla gerçekleştiğini savunarak bilinçli öğrenmeyi hiçe saymıştır. Herşeyin sonradan kazanıldığını da ileri sürerek çevreye aşırı derecede yer vermiştir. Psikolojinin konusunu, insan ve hayvanların gözlenebilen davranışlarının incelemesiyle sınırlandırmıştır.

Başlıca temsilcileri **Watson, Pavlov** ve **Dashiell**'dir.

D) Psikanaliz (Derinlik Psikolojisi) :

Bu ekolün temsilcisi olan Viyanalı doktor **Sigmund Freud**, sadece bilinci psikolojinin konusu olarak kabul eden Strüktüralizm'e ve sadece gözlenebilen davranışlara önem veren Bihevyorizm'e karşıdır. Bu ekole göre **bilinçaltı** insanın özüdür. Psikoloji bilinçaltına yönelmelidir. Freud'a göre davranışlarımızı hipnoz, rüya analizi, çağrışım... gibi unsurlardan yararlanmışlardır. Freud'la birlikte **Adler** ve **Jung** da bu ekolün temsilcileridir.

E) Gestalt (Bütünlük Psikolojisi) :

Bu ekole göre yaşantılarımız öğelerine bölünemez bir bütünlük gösterir. Bir şeyin bütünü onu oluşturan parçaların toplamından farklıdır. Psikolojik olayları çözümlmek değil bütün halinde ele alıp incelemek gerekir. Örneğin "ağaç" sözcüğünün "a - ğ - a - ç" gibi harflere bölündüğü zaman hiçbir anlam ifade etmez. Okuma yazma öğrenirken harflerden değil de kelimelerin bütün halinde öğrenilmesinden başlanılmakta, sonra harflere inilmektedir.

Bu ekolün temsilcileri **Wertheimer, Koffka ve Köhler**'dir.

ORGANİZMA VE ÇEVRE İLİŞKİLERİ

DUYUMLAR :

Bireyin çevresini tanıyabilmesi ancak çevreden gelen **duyumlar** aracılığıyla gerçekleşir. Değişikliklerin meydana getirdiği sinir akımının belirli yollardan geçerek beyne ulaşması- na **duyum** denir.

Bir duyumun gerçekleşebilmesi için ilk şart uyarıcının belirli bir şiddete sahip olmasıdır. Bir uyarıcının organizma tarafından algılanabilmesi için gerekli olan alt ve üst sınıra **duyum eşiği** denir. **Örneğin;** bir sesin duyulabilmesi için 20 – 20.000 arası frekansa sahip olması gerekir. Aynı şekilde göz, ancak 390 ile 760 milimikron dalga boyları arasındaki ışıkları görebilir.

Organizmanın uyarıcıların şiddetindeki farklılıkları algılayabileceği en küçük farka **ara eşik** denir.

ALGI :

Duyumlara anlam verme, nesneleri bütünlük içinde kavrama işlemine **algı** denir. Algılamanın gerçekleşmesi için sadece duyum yeterli değildir. Algının dört önemli ilkesi vardır :

Algıda Seçicilik : Organizma yaşam içerisinde çok sayıda uyarım alır. Ancak bunların çok az bir bölümü algılanır. İnsan kendi **ilgi** ve **ihtiyaçları** ile ilişkili olan nesneleri daha kolay algılar. Algılamada bireyin **zihinsel tutumunun, ön bilgilerin** ve **önyargıların** da önemi vardır.

İnsanda dikkati uyandıran ve algılamayı gerçekleştiren etmenler şöyle sıralanabilir :

A) Dış Etmenler :

Şiddetli uyarıcılar zayıf uyarıcılardan daha çok dikkat çeker.

- ❖ Öteki koşullar eşit olduğu zaman tekrar eden uyarıcıları daha çok dikkat çeker.
- ❖ Ani değişiklikler dikkati uyarır.
- ❖ Hareketli uyarıcılar, duran uyarıcılara göre daha çok dikkat çeker.
- B) İç Etmenler :**
- ❖ İnsanlar ilgi duydukları ya da ihtiyaç hissettikleri nesneleri öncelikle algılarlar.
- ❖ Algılamada bireyin kişisel, özellikleri de etkilidir.

Algıda Değişmezlik : Çevredeki nesnelerde zaman içerisinde önemli değişiklikler olduğu halde bu nesneler hep ilk biçimiyle algılanır. Örneğin; bir otomobil yanımızdan uzaklaştığında görüntüsü küçülür ancak biz onu hep ilk boyutuyla algılarız. Bir duvarın rengi gelen ışığa göre farklı tonlar kazanır ancak biz onu sürekli aynı renkteymiş gibi görürüz.

Algıda Bütünlük : Algılanan nesneler bir bütünlük içerisinde, örgütlü bir biçimde, algılanır. Örneğin; bir insana baktığımız zaman onu kaş, saç, burun, ağız, göz gibi parçalardan ibaret değil bir bütün olarak görürüz.

Algıda Organizasyon (gruplama) : Algılamada organizasyon şu ilkelere bağlı olarak yapılır. Organizma çevresindeki uyarıcıları belirli esaslar dahilinde organize ederek algılar. Bu organizasyonda :

a) Benzerlik	b) Yakınlık
c) Süreklilik	d) Tamamlama

etkilidir.

ALGI YANILMALARI

Algı yanılmaları meydana gelişlerine göre **İllüzyonlar** ve **hallüsinasyonlar** olmak üzere iki ayrı grupta incelenebilir.

A) İllüzyonlar : Duyumların zihinde yanlış yorumlanmasına illüzyon denir. Uyarıcıların nitelikleri, duyu organlarının özellikleri, geçmiş yaşantılar, duygular, heyecanlar, kuv-

vetli arzular, korku ve şüpheler sık sık yanılmalara sebep olur. Illüzyonlar iki ayrı nitelikte incelenebilir :

1. Fiziksel Illüzyonlar: Her bireyde görülen yanılmalardır. Bu yanılmalar uyarıcının, içinde bulunduğu şartlardan ya da duyu organlarının özelliklerinden kaynaklanır. Örneğin; su ile dolu bir havuzu olduğundan daha sığ görürüz. Bu yanımlar bütün insanlar için aynı niteliktedir.

2. Psikolojik Illüzyonlar: Bireyin içerisinde bulunduğu psikolojik durumun sonucu olarak ortaya çıkan yanımlardır. Örneğin; Fareden korkan bir bayanın mutfaktaki bir bez parçasını fare olarak algılaması, öldürülmekten korkan birinin rastgele bir tıkırtıyı ayak sesi sanması gibi.

B) Hallüsünasyonlar (Sanrılar) : Hiçbir uyarıcı olmadığı halde bireyin bazı algılamalar yapmasıdır. Olmayan sesleri duyma, olmayan görüntüleri görme, vücudunda bazı varlıkların dolaştığını hissetme biçiminde ortaya çıkabilir. Örneğin; susuzluktan bayılmak üzere olan bir adamın yanbaşıda bir çeşmenin aktığını görmesi, yüksek ateşle sayıklayan birinin olmayan sesler işitmesi gibi.

MOTİVASYON (GÜDÜLENME) - UYUM

Organizmayı hazır duruma getirerek davranışta bulunmasına yol açan uyarıcılara motiv (güdü) adı verilir. Yani motiv (güdü), canlının hareket etmesini sağlayan uyarıcıdır.

Motivasyon (güdülenme) ya bir ihtiyacın giderilmesi ya da acı veren bir durumdan sakınmak, kaçmak şeklinde olur. Sözgelimi, susayan canlı bu ihtiyacı gidermek için su bulmaya çalışır. Organizmanın iç ya da dış uyarıcıların etkisiyle davranışa hazır hale gelmesine **motivasyon (güdülenme)** denir. Örneğin; susayan bir insanın su içme davranışına hazır hale gelmesi **motivasyondur**. Buradaki "susuzluk" ise bir **motivdir**.

Motivler, iki ayrı grupta incelenebilir :

A) Fizyolojik Motivler (İçdürtüler) : Fizyolojik ihtiyaçlardan doğan ve bunların giderilmesi için organizmayı harekete geçiren uyarıcılara **fizyolojik motivler** denir. Bunlar or-

ganizmanın içinden gelen ve onu faaliyette bulunmaya iten, dürtten ihtiyaçlardır. Bu bakımdan fizyolojik motivlere "içdürtü"ler de denir. Açlık, susuzluk, uykusuzluk, annelik, cinsellik, enerji harcama, dinlenme, vücuda yaramayan maddeleri dışarı atma, tehlikelerden korunma... gibi güdüler **fizyolojik güdülerdir**. Fizyolojik güdüler insanlarda etkili olduğu gibi hayvanlarda da etkilidir.

B) Sosyal (Toplumsal) Güdüler : İnsan, toplumsal bir çevrede dünyaya gelir ve yaşamı boyunca diğer insanlarla ilişki içindedir. Toplumsal yaşam, insanları etkileyerek onların bazı istek ve ihtiyaçlar duymasına yol açar, toplumsal ihtiyaçların bizi yönelttiği bu davranışlara **sosyal motivler** diyoruz. Bu güdüler bir bakıma fizyolojik güdülerin doyurulması sırasında ortaya çıktıkları, temelinde fizyolojik güdüler olduğu için "ikincil güdüler" diye anılmaktadır. Toplumsal ilişki kurma, itibar kazanma, güvenlik, başarma, merak, özgürlük ve özerklik, bağlılık, hazzı varma elemenden kaçma eğilimi toplumsal motivlerin en önemlileridir. **İnsan hayatında fizyolojik motivler toplumsal motivlerden daha etkilidir.** Ancak sosyal motivler, bazen fizyolojik motivlerden daha üstün olabilirler. **Örneğin;** bazen bir insan haysiyet ve onurunu zedeleyerek hırsızlık yapmaktansa aç kalmayı yeğler.

İÇGÜDÜLER :

Organizmaların davranışları; doğuştan gelen ve öğrenilen davranışlar olmak üzere iki türdür. İçgüdü davranışları genellikle hayvanlarda görülen, öğrenilmemiş, bir türün bütün fertlerine özgü, otomatikleşmiş kalıtsal davranışlardır. İçgüdü türü davranışların en belirgin özellikleri şunlardır :

- a) İçgüdü davranışları doğuştandır.
- b) İçgüdüler türe bağlı bir özelliktir.
- c) İçgüdü evrimleşmez.
- d) İçgüdü otomatiktir, Organizma içgüdüünün amacını bilmez.

UYUM (İNTİBAK) :

Biliyoruz ki, her canlı çevresiyle uyum sağladığı sürece yaşayabilir. Organizma sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için içten ya da dıştan gelen uyarıcılara karşı uyum faaliyetleri gösterir. Organizmanın normal faaliyette bulunmasına yetmeyecek derecede az uyarım almasına **yetersiz uyarılma** denir.

Örneğin; uzun süreli hücre hapsine çarptırılan kişilerde ya da yoğun bir iş hayatından sonra emekliye ayrılan kişilerde davranış bozuklukları ortaya çıkar. Organizmanın gerekenden çok fazla uyarım almasına **aşırı uyarılma** denir. **Örneğin;** Aşırı sıcak, aşırı gürültü, fazla ışık.... bireylerin ruh sağlığını bozar.

Organizma, aşırı uyarılma veya yetersiz uyarılmaya karşı kendisini savunma faaliyetlerine girer. Buna **dengeleme (Homoestatis)** denir. **Örneğin;** Hava sıcaksa terleyerek, soğuksa hareket ederek (en azından titreyerek), beden ısıımızın dengesini sağlar.

RUH SAĞLIĞI

Mutluluğun temeli ruhsal ve bedensel açıdan sağlıklı olmaktır. Ruh sağlığı, insanın yaşamını gerilimden, bunalımdan ve kaygıdan arınmış olarak uyum içinde sürdürmesi demektir.

Normal insanların arzu ve beklentileri engeller ve çatışmalar nedeniyle gerçekleşmezse, ruh sağlıkları tehlikeye girer. İnsanın ruh sağlığını tehlikeye sokan iki önemli durum **engellenme** ve **çatışmadır**.

ENGELLENME :

Güdülenmiş organizma bir amaca doğru yönelir. Organizmanın amacına ulaşmasına engel olunursa, organizma hayal kırıklığına uğrar. Hayal kırıklığına uğrayan organizma bir gerilim içinde bulunur. **Örneğin;** evde yalnız başına aç kalan bir çocuk için mutfağın kapısının kapalı olması bir öğrencinin kazanacağını umduğu bir sınavı kaybetmesi... hayal kırıklığı doğurur. Hayal kırıklığının şiddeti, elde edilmesi engellenen durumun önemine bağlı olarak değişir.

Hayal kırıklığının yol açabileceği davranışlar şunlardır:

- ❖ Saldırganlık
- ❖ İlgisizlik, duygusuzluk (kabuğuna çekilme)
- ❖ İkele dönme (Davranışların çocuksu biçime dönüşmesi)
- ❖ Yeni hayaller kurma
- ❖ Tekrarlı hareketler

ÇATIŞMA :

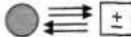
Birden fazla motivin aynı anda aktif hale gelmesi ve bireyin bunlardan sadece birini seçmek zorunda kalmasıyla ortaya çıkan ruhsal gerginlik durumudur. Çatışmaların üç ayrı biçimi vardır:

a) **İstenen iki durumun çatışması (yaklaşma - yaklaşma)** : Bireyin istediği iki durumdan birini seçmek zorunda kalmasıyla ortaya çıkar.

Örneğin; Bir gencin aynı anda hem ders çalışmayı istemesi hem de televizyonda naklen yayınlanan bir maçı izlemeyi istemesi.

b) **Hem istenen, hem de istenmemesi gereken durumun çatışması (yaklaşma - kaçınma)** : Aynı nesne ya da durum birey için hem çekici hem de itici öğeler içeriyorsa bu durum yaklaşma kaçınma çatışmasına yol açar.

Örneğin; Tatlı yemeyi seven birinin, şişmanlamaktan korkması, sınavı kazanmak isteyen birinin ders çalışmaktan hoşlanmaması...

c) **İstenmeyen iki durumun çatışması (kaçınma - kaçınma)** : Bireyin iki olumsuz durumdan birini seçmek zorunda kalmasıyla ortaya çıkan çatışmadır.

Örneğin; Dişi ağrıyan birinin dişi çektirmekten korkması, evde yalnız kalmak istemeyen bir çocuğun ailesiyle birlikte sevmediği bir eve misafirliğe gitmek zorunda kalması....

SAVUNMA (UYUM) MEKANİZMALARI :

Bir engelle veya başarısızlıkla karşılaşan insan, çatışma ve hayal kırıklığı sonucu rahatsız olur ve bundan kurtulmak ister, bu amaçla türlü çarelere başvurur. Bu korunma çarelerine **savunma mekanizmaları** denir. Bu mekanizmalar aslında organizmanın bir dengeleme faaliyetidir.

Savunma mekanizmalarından önemli olanları şunlardır:

Bahane Bulma (Mantığa bürüme - Rationalisation): Birey, kişisel yetersizliklerinden dolayı gerçekleştiremediği arzularını haklı göstermek için akla uygun bahaneler uydurur. Yani birey yaptığı hareketi haklı çıkarma, kendine göre güzel sebepler bularak rahatsız edici hallerden kurtulma gayreti içerisinde.

Örneğin; İsteddiği okula giremeyen bir gencin "imtilanı kazansaydım da zaten girmeyecektim; çünkü o okulun bulunduğu şehri sevmiyorum." demesi, alamadığı bir elbise için "zaten o rengin modası geçiyor" demesi gibi.

Ödünleme (Telaflı - Compensation): Bireyin bir alandaki eksikliğini, kusurunu ya da başarısızlığını örtmek için başka alanlara yönelmesi şeklinde ortaya çıkar. **Örneğin;** Atletizmde başarı gösteremeyen bir gencin kendini voleybole vermesi ve bu dalda başarılı olması, saç dökülenlerin favori uzatması gibi.

Karşı Tepki Kurma (Reaction - Formation): Bir güdüyü, bilinçte tam tersi olanla gizleme işlemidir. Bu durumda birey düşündüklerinin tam tersini söyler ya da yapar. **Örneğin;** Bir analığın, üvey çocuklarına karşı, aşırı ilgi göstererek çevresindeki insanların kendini kınamasından kurtulmak istemesi, insanlardan nefret eden birinin insanlara karşı çok aşırı sevgi gösterisinde bulunması gibi.

Yansıtma (Projection): Bireyin kendisinde gördüğü olumsuzlukları ve başarısızlıkları başkalarında da var göstermeye çalışmasıdır. Yansıtmanın diğer bir çeşidi de yapamadığı işlerde başkalarına suç yüklemesidir. **Örneğin;** Sınavda kopya çekmenin suç ve utanılacak bir hareket olduğunu bilen bir öğrencinin, kopye çektiğinde "başkaları da çekiyor" demesi, mağlup olan bir futbol takımının "sahanın zemini çok bozuktu." demesi gibi.

Bastırma (Repression): Bireyin, kendini rahatsız eden duygu, düşünce ve olayları farkına varmadan bilinçaltına itmesi ve unutulmasıdır. **Örneğin;** Diş çektmekten korkan birinin dişçiyle olan randevusunu unutması, küçük yaşlarda yapılan bazı yanlış davranışların unutulmaya çalışılması gibi.

Yön Değiştirme (Displacement) : Arzularını gerçekleştiremeyen ya da aşamayacağı bir engelle karşılaşan bireyin öfkesini, engeli ortaya koyana değil de başka bir kişiye ya da nesneye yöneltmesi şeklinde ortaya çıkar. **Örneğin;** Müşterilerine sinirlenen bir esnafın eve gelince ailesine çatması, duyduğu habere kızan birinin radyoyu yere çarparak kırması gibi.

Yüceltme (Sublimation): Herhangi bir alanda tatminsizlikle karşılaşan bireyin ilkel eğilimlerini sosyal çevre tarafından saygıyla karşılanan alanlara yönelerek tatmin etmeye çalışmasıdır. **Örneğin;** Umutsuz bir sevgiyi ya da çok güçlü bir duyguyu sanat eseri olarak sunmak, çocuğu olmayan bir bayanın bir çocuk yuvasında ücret almadan gönüllü annelik yapması gibi.

Gerileme (Regression): Bir engelle ya da başarısızlıkla karşılaşan bireyin ilkel ve çocukça davranışlar göstermesidir. **Örneğin;** İstekleri yerine getirilmeyen bir çocuğun bebekler gibi emeklemesi, yetişkin bir insanın, bir ilkokul çocuğu gibi davranması birer geriye gitme davranışıdır.

Pollyanna (Tatlı Limon) Davranışı: Bireyin her olumsuz durumda iyi bir yan görmeye çalışması biçiminde ortaya çıkar. **Örneğin;** Çocuğu hastalanan bir annenin "iyi ki ölmedi" demesi, kulağı sağır olan birinin "yine talihliyim ki gözüm kör değil" demesi gibi.

Özdeşim Kurma (Identification):

Bireyin herhangi bir alanda başarılı saydığı ünlü kişilerle kendisini bir görmesi, onları taklit etmesi, onların başarılarından kendisine pay çıkarmasıdır. Bu mekanizmayı kullananlar kendi kişiliklerini başkalarının kişilikleriyle özdeşleştirirler. **Örneğin;** Bir gencin ünlü bir film yıldızının, giydiği modelde elbise giymek istemesi, bir öğrencinin, kendi okulunun üniversite sınavında gösterdiği başarılarla övünmesi, bir kız çocuğunun oyun oynarken annesi gibi davranması...

Hayal Kurma (Düşleme - Fantasy):

Bireyin, ulaşamadığı isteklerine hayal kurarak, düşlerinde ulaşmasıdır. **Örneğin;** Kardeşi olmayan bir çocuğun hayal kardeş düşlemesi, yoksul olan birinin bir fabrikatör olduğunu düşlemesi gibi.

Yadsıma (İnkâr - Denegation):

Bireyin, benlik için tehlikeli olarak algılanan ve bunaltı doğurabilecek bir gerçeği yok sayması, görmemesi biçiminde ortaya çıkar. **Örneğin;** Çok sevdiği bir yakınının, trafik kazasında öldüğünü duyuran birine "Siz yanlış anlamışsınız, böyle birşey olamaz" demesi, ölüme yaklaşmış kanserli birinin, kanseri ve yakında öleceğini inkâr etmesi gibi...

KENDİNE YÖNELTME:

Bireyin, aşamayacağı bir engelle karşılaşınca öfkesini, engeli ortaya koyana değil de kendine yöneltmesidir. **Örneğin;** Patronuna kızan bir sekreterin, öfkesini patrandan çıkarmak yerine kafasını masaya vurarak, kendi kendine acı vermesi gibi.

KAÇMA :

Bireyin uyulması güç bir durumla veya çözülmesi zor bir problemle karşılaştığında duruma uyma ya da problemi çözme yerine onları fark etmeme eğilimi göstermesidir. Bu mekanizmayı geliştiren kişilerde **kendine güven** duygusu zayıflar. **Örneğin;** Üniversite sınavına hazırlanırken Sosyal Bilimler tercihi yapan bir öğrencinin, bir matematik sorusuyla karşılaştığında soruyu çözme yerine, onu görmemezlikten gelmesi gibi.

ÖĞRENME

Öğrenme, bilgi ve deneyimler yoluyla organizmada kazanılan düzenli değişikliklerdir. İnsanlar yaşama dair her türlü bilgiyi yaşayarak öğrenirler.

Öğrenmede iki kaynak vardır: Kendi yaşantımız ve geçmiş kuşakların deneyimleri.

Öğrenme ve Olgunlaşma: Organizmanın bedensel ve zihinsel anlamda bazı beceriler kazanacak güce ulaşması **olgunlaşmadır**. Organizmanın yeni davranışlar kazanması ancak olgunlaşma ile mümkün olabilir. **Örneğin;** çocuğun bisiklete binebilmesi için kaslarının gelişmesi, okuma yazma öğrenebilmesi için ise zihninin gelişmesi gerekir. **Olgunlaşma öğrenmenin temelidir.**

Öğrenme ve Motivasyon: İç ve dış uyarıcıların etkisiyle organizmanın davranışa hazır hale gelmesine **motivasyon** (güdülenme) denir. Öğrenme ve güdülenme birbirinden ayrılmaz. Çünkü **güdülenme öğrenmenin zorunlu koşuludur**. Hazırlayıcı güdüler olmadan öğrenme gerçekleşmez. Söze geli mi; sınavlar yaklaştıkça öğrenme hızı artar.

ÖĞRENMENİN İLKELERİ :

Öğrenmenin gerçekleşmesi şu ilkelere uyar:

- ❖ Öğrenme için organizmanın belirli bir olgunluk düzeyine ulaşması gerekir.
- ❖ Ödül ve ceza motivisi, belirli bir düzeyi aşmamak kaydıyla, öğrenmeyi kolaylaştırır.
- ❖ Yarışma, öğrenmenin hızlı ve kalıcı gerçekleşmesini etkiler.
- ❖ Konunun somutlaştırılması öğrenmeyi kolaylaştırır.
- ❖ Birey ilgi duyduğu ve ihtiyaç hissettiği kavramları daha kolay öğrenir.
- ❖ Aralarında ilişki kurulabilen, anlamlı kavramlar daha çabuk öğrenilir, daha geç unutulur.

- ❖ Öğrenilen konunun hayatta karşılaşabilen ve uygulama imkânı bulunan bir kavram olması öğrenmeyi kolaylaştırır.
- ❖ Öğrenilecek materyalde parça - bütün ilişkisinin iyi kurulması öğrenmeyi kolaylaştırır.

ÖĞRENME YOLLARI :

A) Şartlanma yoluyla Öğrenme :

Şartlanma organizmanın önceden tepkide bulunmadığı bir uyarıya, tepkide bulunmayı öğrenmesidir. Başka bir deyişle, organizma doğal uyarıya karşı gösterdiği tepkiyi yapay uyarıya da göstermesini öğrenir.

Uyarıcının doğrudan kendisine gösterilen bir tepkinin, onun yerini alan başka, bir varlığa gösterilmesine **şartlanma** denir. Öğrenmenin bu biçimine ilk kez Rus bilgini **Ivan Pavlov** (1849 - 1936) dikkat çekmiştir. Pavlov, köpekler üzerinde yaptığı şartlanma deneylerinde hayvanlara önce zil sesi duyurmuş daha sonra yiyecek vermiştir. Bu işlemi birkaç hafta sürdürdükten sonra artık yiyecek verilmesine bile zil sesiyle köpeklerin salya akıttığını gözlemiştir.

Pavlov'un deneyinde iki uyarım vardır:

- ❖ **Şartsız uyarım** : Bu uyarım organizmanın yaradılışı gereği tepkide bulunduğu uyarımdır. Örneğin, köpeğin eti görünce ağzının sulanmasında, et, **şartsız uyarımdır**.
- ❖ **Şartlı uyarım** : Bu uyarım ise, şartsız uyarıya bağlı olarak ortaya çıkan uyarımdır. Örneğin, deneydeki zil sesi, **şartlı uyarıcıdır**. Köpeğin zil sesine gösterdiği tepkiye de **şartlı tepki** denir.

Şartlanmayı hazırlayan şartlar uzun süre tekrar edilmezse unutulur. Buna **şartlanmanın sönmesi** denir. Bazen organizma şartlandığı nesnelerin benzerlerine de aynı tepkileri gösterir, buna **şartlanmanın genellenmesi** denir. **Örneğin**; dişi çekilirken, beyaz önlük giyen doktora, doktor demeyi öğrenen bir çocuk daha sonra beyaz önlüklü herkese doktor demeye başlar.

Organizma zamanla genellediği nesneler arasındaki farkları görmeye başlar, buna da **ayırdetme** denir. **Örneğin;** Çocuğun zamanla sadece, beyaz önlük giyen doktoru, diğer beyaz önlüklülerden ayırması.

Şartlanma türü öğrenmeleri iki grupta inceleyebiliriz:

1. **Klasik Şartlanma :** Şartlı refleks ve şartlı tepki yoluyla gerçekleşen şartlanmadır.
2. **Operant (Vasıtalı) Şartlanma :** Organizmanın öğrenmeye etkin biçimde katılmasıyla oluşan şartlanmadır. Şartlı refleks ve şartlı tepki yoluyla kazanılan öğrenmelerde organizma pasiftir. Ancak Operant şartlanmada aktiftir. Ödül kazanmak ya da cezadan korumak için çabalar.

B) Deneme - Yanılma Yoluyla Öğrenme :

Bir organizmanın belirli bir konuyu öğrenirken, çeşitli yolları denemesi ve her denemeden sonrada hatalarını azaltarak doğruyu bulmasına **deneme - yanılma yoluyla öğrenme** denir. Bu öğrenme türünde konu ile ilgili parçalar arasında bilinçli bir ilişki kurarak öğrenme söz konusu değildir. Hem hayvanlarda hem, insanlarda görülen bir öğrenme biçimidir. **Örneğin;** labirente bırakılan bir farenin çıkış noktasındaki peynire ulaşması başlangıçta çok uzun zaman alır. Ancak deneme sayısı arttıkça yanılğı payı azalır ve fare peynire daha kısa sürede ulaşmasını öğrenir.

C) Kavrayış Yolu ile Öğrenme :

Organizmanın zihinsel fonksiyonları kullanarak gerçekleştirdiği öğrenme türüdür. Birden çok sayıdaki materyal ya da konu arasında mantıksal ilişkilerin kurulduğu öğrenmedir. Bu öğrenme türünde öğrenenin zekâ ve yeteneği öğrenmenin hızlı ya da yavaş olmasını etkiler. Genelde insanlara özgü bir öğrenme yoludur. **Örneğin;** bir öğrencinin okuduğu bir metni anlaması, bir matematik problemini çözmeyi öğrenmesi... bu yolla gerçekleşir.

D) Farkına Varmadan Öğrenme:

Bilinçli bir öğrenme isteği göstermediğimiz halde gerçekleşen bir öğrenmedir. **Örneğin;** Bireyin hiç gitmediği bir semtin şehrin hangi tarafına düştüğünü bilmesi gibi.

TRANSFER (GEÇİŞ) :

Önceki öğrenmelerin sonradan öğrenilecek kavramları kolaylaştırması ya da zorlaştırması olayına **transfer** denir. İki çeşit transfer vardır:

a) **Pozitif (olumlu) transfer:** Önceden öğrenilenlerin sonradan öğrenilecek olanları olumlu şekilde etkilemesine **pozitif transfer** denir. **Örneğin;** önceleri traktör kullanmış olan bir kişinin, kamyon kullanmayı hiç bilmeyenlere göre daha çabuk öğrenmesi gibi.

b) **Negatif (olumsuz) transfer :** Önceden öğrenilenlerin sonradan öğrenilecek olanları olumsuz şekilde etkilemesine **negatif transfer** denir. **Örneğin;** direksiyonu sağda olan bir arabayı kullanmaya alışmış olan bir kişinin, solda direksiyonu olan bir arabayı kullanırken hata yapması gibi.

ÇAĞRIŞIM :

Bir varlığın başka bir varlığı hatırlatması olayına **çağırışım** denir. Aristo, çağırışımın dört ilkesi bulunduğunu belirtmiştir.

a) **Zamanda yakınlık :** Zaman bakımından aynı ya da yakın olan eşya ve olaylar birbirlerini zihin alanına çağırırlar. **Örneğin;** Rönesans olayının, Fatih tarafından İstanbul'un alınışını hatırlatması gibi.

b) **Mekânda (uzayda) yakınlık :** Yer bakımından birbirine yakın olan varlıklar birbirlerini zihin alanına çağırırlar. **Örneğin;** Çukurova adının Adana kelimesini zihin alanına çekmesi gibi.

c) **Benzerlik :** Şekilce ya da işlevce birbirine benzeyen şeyler birbirlerini zihin alanına çağırırlar. **Örneğin;** Kira-zın vişneyi, hikâyenin romanı hatırlatması gibi.

d) **Karşıtlık:** Birbirinin karşıtı olan kavramlar birbirlerini zihin alanına çağırırlar. **Örneğin;** Yazın kışı, zenginin fakiri, güzelin çirkinli hatırlatması gibi.

KET VURMA :

Bazı bilgilerin diğer bilgileri karıştırması veya unutturmasına **ket vurma** denir. Ket vurmanın iki biçimi vardır :

a) **Geriye ket vurma :** Yeni öğrenilenlerin önceden öğrenilenleri unutturmasıdır. **Örneğin;** ilkokulda "öğretmenim" sözcüğünü öğrenen bir öğrencinin, üniversitede "hocam" demeyi öğrenmesi ve "öğretmenim" sözcüğünü unutması.

b) **İleriye ket vurma :** Önceden öğrenilenlerin, sonradan öğrenilenleri unutturmasıdır. **Örneğin;** bir mahalleden başka bir mahalleye göçen birinin, ev adresi sorulduğunda yeni ev adresi yerine hep eski ev adresini söylemesi, yeni evinin adresini unutması.

BİREYSEL FARKLAR

Bir kimseyi ötekinden ayırt eden özelliklere **bireysel farklar** denir. Bu farkların ortaya çıkmasında iki temel neden vardır:

- a) Doğuştan gelen özellikler (soyaçekim)
- b) Çevreden aldıklarımız

Başlıca bireysel farklılıklar şunlardır:

- a) Zekâ
- b) Yetenek
- c) Mizaç
- d) Karakter
- e) Kişilik

ZEKÂ

Karşılaşılan sorunları kavramayı ve çözmeyi kolaylaştıran, yeni durumlara uyum sağlamayı çabuklaştıran yetenekler toplamına **zekâ** denir.

Bazı araştırmacılara göre zekâ üç ayrı biçimde incelenebilir:

a) **Soyut Zekâ:** Daha çok sembolleri kullanma alanında etkili olan bir zekâ türüdür. Bu zekâyâ sahip olan semboller arasında kolaylıkla zihinsel ilişkiler kurarlar. Matematikçiler, edebiyatçılar, bilim adamları ve devlet adamlarının bu zekâ türünde ileri düzeyde olmaları beklenir.

b) **Somut (Mekanik) Zekâ:** Mekanik araçların kullanımı ve yapımında ortaya çıkan zekâdır. Bu tür zekâyâ sahip olanlar nesnelerin sembollerine değil, doğrudan kendilerine yönelirler. Mühendis, tamirci gibi makinalarla ilgilenen mesleklerdeki bu zekâyâ sahip olmaları gerekir.

c) **Sosyal Zekâ :** Sosyal çevreye uyum sağlamada kendini gösteren zekâdır. Sosyal zekâyâ sahip olan insanlar içinde bulundukları topluma kendilerini çabuk kabul ettirirler, saygı görürler ve sevilirler. Öğretmenlik, din adamlığı, pazarlamacılık, politikacılık gibi mesleklerde gerekli olan zekâdır.

Zekâ Testleri :

İnsanların zekâlarını karşılaştırmalı olarak ölçen testlere **zekâ testleri** denir. Zekâ testleri; bireysel testler veya grup testleri biçiminde uygulanabilir. Bu testler, yazılı ya da sözlü biçimde olduğu gibi uygulamalı bir biçimde de gerçekleştirilebilir.

Zekâ testlerinden başarı derecesi **zekâ bölümü** ile belirtilir. Zekâ bölümünü belirlemek için önce **zekâ yaşı** belirlenir. Birey, hangi yaşın sorularını cevaplandırabiliyorsa bu onun zekâ yaşıdır. Bireyin kendi yaşına da **takvim yaşı** denir. Buna göre zekâ bölümü,

$$\text{Zekâ Bölümü} = \frac{\text{Zekâ yaşı}}{\text{Takvim yaşı}} \times 100$$

bağıntısıyla hesaplanır. Zekâ bölümü 90 - 110 arası olan kişiler normal zekâlı sayılır.

PSİKOLOJİDE ÖLÇME

Ölçme; gözlem ve deneyleme sonuçlarını birimlerle dile getirmek, yani sayıyla anlatmaktır. Test sonuçları ve istatistiklerin değerlendirilmesinde şu sıralama izlenir:

Gruplama: Ölçme sonunda çıkan sayıların (ham puanların) aynı ya da benzer olanlarını bir araya getirerek bir sayı kümesi elde etmeye **gruplama** denir. Gruplama yapmanın amacı, düzensiz sayı yığınlarını anlamlı hale getirmek, ani yorumlamayı sağlamaktır.

Merkeze (Ortaya) Toplanma Ölçüleri: Her grubun karakterini gösterebilen ölçülerdir. Daha açık bir anlatımla merkezi ölçüler, bir grubun aldığı puanların ortasını gösteren ölçülerdir. Bu işlem üç biçimde yapılır:

a) Aritmetik Ortalama : Bir dizideki puanlar toplamının diziyi meydana getiren puanlar sayısına bölümüdür. Buna **Aritmetik Ortalama** da denir. Merkeze toplanma ölçüleri içerisinde en çok kullanılan; aynı zamanda en güvenilir olanıdır. Örneğin; 10 kişilik bir grubun bir testten almış olduğu puanlar 40, 55, 36, 50, 18, 30, 7, 21, 45, 35 olsa yapılacak iş, puanların toplamını, puanların sayısına bölmektir.

Buna göre;

$$A.O = \frac{40 + 55 + 36 + 50 + 18 + 30 + 7 + 21 + 45 + 35}{10} = 40$$

b) Medyan (Ortanca) : Bir dağılımın tam ortasındaki puana **medyan** denir. Başka bir deyişle bir grubu iki eşit parçaya bölen puana medyan denir. **Örneğin;** 6, 7, 8, 9, 10 sayılarından kurulu dizinin ortancası 8 dir.

Dizideki puan sayısı çiftse o zaman tam ortadaki iki puanın aritmetik ortalaması medyayı verir.

2, 4, 7, 9, 11, 13 puan dizisinde medyan

$$\frac{7 + 9}{2} = 8 \text{ bulunur.}$$

UYARI :

Ortancayı bulurken kanşık bir puan dizisi değil gruplanmış bir dizi kullanılır.

c) Mod: Bir dağılımda en çok tekrarlanan veya en fazla yer alan puan ya da değere **mod** denir. Yani frekansı en çok olan puandır. **Örneğin;** 10 kişilik bir gruptan iki öğrenci 8, bir öğrenci 7, dört öğrenci 6, üç öğrenci de 3 puan almış ise bu grubun **modu** 6'dır.

DAğILIM ÖLÇÜLERİ:

Bir dizi içerisindeki sayıların merkezi ölçüler etrafındaki dağılış derecesini gösteren ölçülere **Dağılım Ölçüleri** denir. Dağılım ölçülerinden en çok kullanılanlar şunlardır:

a) Dağılım Genişliği (Ranj) : Bir dizi içindeki en büyük sayıyla en küçük sayı arasındaki farktır. Bu yolla serinin hangi puanlar arasında yazıldığı anlaşılmış olur.

b) Dörtlük Kayma (Kartil) : Üst ve alt çeyrekler arasındaki genişliğin yarısıdır. Başka bir deyişle kartil, grubun yüzde yirmi beşinin aldığı puan genişliğini gösterir.

c) Standart Kayma : En çok güvenilen ve güvenilir diği için de en çok kullanılan bir dağılım ölçüsüdür. Standart kayma şöyle bulunur: Önce ölçmeden elde edilen değerlerin ortalaması alınır. Her değerin ortalamadan farkı ayrı ayrı bulunur. Bu farkların karelerinin toplamı, ölçmeye katılan varlıkların sayısına bölünür. Çıkan sayının karekökü, standart kaymayı verir.

d) Ortalama Kayma : Bazı durumlarda kısa yoldan bir fikir edinmek için standart kayma yerine ortalama kayma hesaplanır. Yani değerlerin ortalamadan farkları bulunup farkların ortalaması alınır.

GRAFİKLERLE GÖSTERME

İstatistik verilerin daha somut hale gelmesini ve daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla grafiklerden yararlanır.

a) **Histogram** : Buna "**Sütun Grafiği**" dendiği gibi "**Sütun Diyagramı**" da denir. Histogram, bir frekans dağılımını ifade eden basit bir grafiklerdir.

b) **Frekans Poligonu** : Histogramdaki basamakların orta noktalarını birleştiren çizgi **Frekans Poligonu**'nu verir.

KORELASYON (BAĞINTI) :

Ölçmeyle elde edilen puanlar, değerler ve özellikler arasındaki bağıntıya **korelasyon** denir. Başka bir deyişle, korelasyon; iki cins veri arasındaki bağıntıyı belirtmek için kullanılan bir tekniktir.

Korelasyon büyüklük bakımından 0'dan +1'e, gene 0'dan -1'e kadar çıkabilir. Buna göre iki değer arasındaki korelasyon +1.00 ile -1.00 arasında dağılır.

Aralarında bağlantı bulunan iki cins verinin veya değerlerin değişme yönleri aynı ise **korelasyon pozitif**, bu bağlantı ters yönde ise bu takdirde **korelasyon negatif** olur. **Örneğin**; boy ile ağırlık arasında genellikle pozitif bir korelasyon vardır. Buna karşılık kendine güvenme ile boyun eğme arasındaki korelasyon negatiftir. Göz rengiyle, bilek kuvveti arasındaki korelasyon sıfırdır, yani bu ikisi arasında hiçbir bağıntı yoktur.

SOSYOLOJİ VE KONUSU

Sosyolojinin konusu toplumdur. Bu bilim dalının ilkeleri Fransız filozofu Auguste Comte tarafından belirlenmiş, Emile Durkheim tarafından bu ilkelere bilimsel kimlik kazandırılmıştır.

Sosyolojinin Özellikleri :

1. Sosyoloji, bireye özgü sorunları değil, objektif ve bilimsel bir biçimde toplumu inceler.
2. Sosyoloji, sosyal olaylara bütüncü bir görüşle bakar.
3. Sosyoloji olması gerekeni değil, olanı inceler. Önyargılarda bulunmaz.
4. Sosyoloji, deneysel bir bilim değil, kendine özgü araştırma teknikleri olan pozitif bir bilimdir.
5. Sosyoloji, olaylar arasında neden - sonuç bağlantıları kurar.
6. Sosyoloji, sistematik bir bilimdir. Yani sistemli ve düzenli bilgilerden oluşur.

SOSYOLOJİNİN BÖLÜMLERİ :

Durkheim ile öğrencileri sosyolojiyi üç bölüme ayırmışlardır:

1. **Genel Sosyoloji** : Sosyolojinin konusu, sosyal olayların niteliklerini, sosyolojinin diğer bilimlerle ilişkilerini, sosyolojinin tarihini, insan topluluklarını konu alır.
2. **Sosyal Morfoloji** : Toplumun maddi yapısını inceler. İkiye ayrılır: **Sosyocoğrafya**, toplumun üzerinde yaşadığı bölgenin doğal özelliklerinin toplumun yapısına olan etkilerini inceler. **Demografya**, toplumun nüfusu, nüfusun niteliklerini ve nüfusun toplumsal yapıya etkilerini inceler.
3. **Sosyal Fizyoloji** : Sosyal kurumların doğuş ve işleyişlerini, birbirlerine olan etkilerini inceler. Aile sosyolojisi,

hukuk sosyolojisi, din sosyolojisi, siyaset sosyolojisi gibi dallara ayrılır.

Sosyolojinin diğer bilimlerle ilişkisi :

a) Tarih : Sosyoloji, belli bir zaman ve mekân içinde oluşan somut olayları inceleyen tarihten yararlanır. Tarih, olayları tek tek incelerken, sosyoloji bu olaylardan genellemelere varır, neden – sonuç bağlantısı kurar.

b) Antropoloji : Sosyoloji, özellikle kültürel antropolojiden yararlanarak kültürün toplumsal sistemlerle etkileşimini geniş kapsamlı olarak açıklar.

c) Siyasal Bilim : Sosyoloji, devlet ve hükümet biçimlerinin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini inceler. Bu nedenle sosyoloji ile siyasal bilim karşılıklı olarak birbiriyle yardımlaşır.

d) Coğrafya : Toplumların yaşamlarının biçimlenmesinde denizler, göller, akarsular, dağlar, toprağın verimliliği, yağış miktarı, sıcaklık, rüzgar gibi coğrafi koşulların etkisi büyüktür. Bu nedenle coğrafi etkenler sosyolojiyi de ilgilendirir.

e) Ekonomi : Sosyoloji, ekonominin toplumsal yapıdaki oluşum ve değişimlerde etkilerini inceler.

f) Psikoloji : Sosyoloji, toplumun davranışlarını incelerken, psikolojinin bireyin davranışları konusundaki bulgularından yararlanır. Ancak toplumla birey iç içedir. Bu bakımdan psikoloji ile sosyoloji ilgilidir.

g) Hukuk : Sosyoloji, hukukun toplum düzeni üzerindeki etkilerini inceler. Bu nedenle hukuk ile sosyoloji karşılıklı ilişki içerisindedirler.

SOSYOLOJİNİN YÖNTEM VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

Sosyoloji de birçok bilim dalında olduğu gibi “tümevarım”, “tümdengelim” ve “birleştirici yöntem”leri kullanır.

Tümdengelim (Dedüksiyon) : Bilimsel araştırmalarda geçerlik kazanmış genel hükümlerden mantık yolu ile özel gerçeklere ulaşmaya **tümdengelim** denir.

Tümevarım (Endüksiyon) : Tek tek olayları inceleyerek doğru ve geçerli genellemelere ulaşmak için izlenen yola **tümevarım** denir.

Birleştirici Yöntem : Bu yöntem, bilgilerin sınıflandırılmasına ve sistemleştirilmesine yarar. Birleştirici yöntemle, toplumsal olayları, neden - sonuç bağlarına göre sistemleştirir ve sınıflandırırız.

Sosyoloji biliminin araştırma teknikleri ise şunlardır :

Anket : Araştırmacı, herhangi bir sosyal sorunun nedeninin ortaya çıkarılması veya kamuoyu yoklaması için ankete başvurur. Anket, ileri sürülen bir hipotezin incelenmesi için yardımcı olacak sorular hazırlanarak düzenlenir.

Monografi (tek olay incelemesi) : Grubun bütünü tanımak amacıyla, grubun özelliklerini yansıtan birimin derinlemesine incelenmesidir.

İstatistik : Sayılabilen ve ölçülebilen olayların belirlenmesi amacıyla kullanılan bir yöntemidir.

Sosyometrik test : Gruplaşma ilişkilerini, oluşumları sırasında yakalayarak ölçmeye çalışan tekniğe **sosyometri**, bu ilişkilerin grafiklerle ifadesine de **sosyogram** denir. Sosyometri, özellikle grup içerisinde beğenilen ve dışlanan davranışları ortaya çıkarmaya yarar.

Katılımlı gözlem : Araştırmacının incelediği sosyal grubun içinde, grubun bir üyesi olarak, yaşayarak yaptığı gözlemdir.

SOSYAL OLAY - SOSYAL OLGU

Sosyal Olay : Toplumda, insanlararası ilişkilerden doğan ve bir defada olup biten toplumsal oluşumlara **sosyal olay** denir. Sosyal olaylar **somut ve özeldir**. **Örneğin;** 1991 milletvekili seçimi, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı gibi.

Sosyal Olgu : Aynı niteliklere sahip olan toplumsal olayların genel ifadesine **sosyal olgu** denir. **Soyuttur ve geneldir**. **Örneğin;** Seçim ve Cumhuriyet gibi.

"Evlence" bir sosyal olgudur. **"Ayşe ile Ahmet'in evlenmesi"** ise sosyal olaydır.

Sosyal olayların özellikleri şunlardır :

1. İnsanların toplum halinde yaşaması sonucunda ortaya çıkarlar.
2. Sosyal olaylar objektiftir, yani bireyin dışında onun irade ve isteklerinden bağımsız olarak vardır.
3. Sosyal olaylar objektiftir, yani bireyin dışında onun irade ve isteklerinden bağımsız olarak vardır.
4. Toplumdan topluma ve aynı toplumda zaman içerisinde değişirler.
5. Sayıları belirlenebilen, yorumlanabilen istatistiki olaylardır.

SOSYAL YAPI

SOSYAL İLİŞKİLER

Sosyal hayatın yani toplu halde yaşamamanın temeli sosyal ilişkilerdir. Bir ilişkinin sosyal nitelikli sayılabilmesi için:

1. En az iki insan arasında olması.
2. Bir zaman süreci içerisinde devam etmesi.
3. En az iki kişinin birbirinden haberdar olması, birbirinin idraki içinde bulunması.
4. İlişkinin ortak bir anlam taşıması.
5. İlişkide bulunan kişilerin karşılıklı etkileşim halinde olması ve bu ilişkilerine kendilerinin subjektif bir anlam vermeleri, gerekir.

SOSYAL STATÜ

Bireyin toplum içerisindeki yerine yani mevkiine sosyal statü denir. Sahip olduğu sosyal statü kişiye bazı haklar ve yükümlülükler getirir. Kişinin köle, özgür, öğretmen, öğrenci, baba, anne, erkek, kız... olması onun statüsünü gösterir. Statüler ikiye ayrılır :

a) Verilmiş Statüler : Bu statüler doğuştan gelir. Birey istese de istemese de toplum bireyi bu statülerle anar. Bunlarda kişisel yeteneklerin ve çabaların rolü yoktur. Değiştirilmesi de oldukça zordur. **Örneğin;** kişinin **kız** ya da **erkek** olması, **Türk** ya da **Arap** olması, **zenci** veya **beyaz** olması, **genç** veya **yaşlı** olması gibi.

b) Kazanılmış Statüler : Bireyin kişisel yeteneklerini kullanarak ve belli bir çaba harcayarak kazandığı statülerdir. Bu statülerin değişmesi kolaydır. **Örneğin;** öğrenci, öğretmen, müdür, ustabaşı, avukat, doktor... gibi.

Anahtar (kilit) Statü :

Birey toplum içerisinde aynı anda birden fazla statüye sahip olabilir. Örneğin; Ahmet Bey evinde **baba**, çalıştığı yerde **mühendis**, takımında **kaptan**, toplumda **aydın**, mahallede **komsu**, kooperatifte **başkan**... statülerini taşır. Bunlardan en etkin olanına **kilit statü** denir.

Sosyal Rol :

Kişinin toplumdaki yeri ile yani statüsü ile ilgili olarak ortaya koyduğu davranış biçimlerine rol denir. Kişinin rolü toplum tarafından belirlenir. Babanın, annenin, öğretmeninin, mühendisin, doktorun... davranışları rolleriyle ilişkilidir.

Rol Çatışması :

Bazı insanlar, alıştıkları bazı rolleri kullanılmaması gereken yerlerde gerçekleştirirlerse rol çatışması görülür. Örneğin; bir müdürün evde çocuklarına da müdür gibi davranması...

SOSYAL DEĞERLER

Toplumsal bireylerini birbirine yaklaştıran, bir arada tutan ve toplumun devamını sağlayan bütüne **sosyal değer** denir. Sosyal değerler toplumun duygu ve düşüncelerini yansıtır.

Sosyal değerlere “şeref, hürriyet, gelenek, milli gurur, itimat, barış, sosyal ilerleme aşkı...” gibi örnekler verilebilir.

SOSYAL NORM

Bireylerin neleri yapması neleri yapmaması gerektiğini belirleyen ölçülere **norm** denir. Normlar **resmi normlar** ve **resmi olmayan normlar** olarak gruplandırılır. Resmi olmayan normlara **sosyal norm** denir. Adet, örf, gelenek, görenek, inanç gibi.

SOSYAL KONTROL

Bireylerin veya sosyal grupların, toplumsal düzenin beklentilerine uygun biçimde davranmalarını sağlamaya yönelik önlemlerin tümüne **sosyal kontrol** denir.

SOSYAL GRUPLAR

İkiden fazla birey arasında anlamlı bir etkileşim varsa, bireyler benzer veya ortak faaliyet içerisinde iseler ve bu durum belli bir süre devam ediyorsa bir **sosyal grup** oluşturuyorlar demektir. Aile, futbol takımı, mevsimlik işçi grubu, millet, köy, şehir, dernek, sendika, siyasi parti, çete, klik... birer sosyal gruptur.

Sosyal grupları değişik açılardan ayırabiliriz :

- A) Sosyal gruplar insanın iradesiyle katıldığı sosyal gruplar ve iradesi dışında katıldığı sosyal gruplar olmak üzere ikiye ayrılır.**

Dernekler, klüpler, siyasi partiler, eğlence ve arkadaşlık grupları, insanların istekleriyle katıldığı gruplardır. Bu gruplardan ayrılmak kolaydır.

Aile, millet gibi gruplar ise insanın iradesi dışı katıldığı gruplardır. Bu gruplardan ayrılmak mümkün değildir. Bir insan vatandaşlık değiştirebilir ama milletini istese de değiştiremez.

- B) Birlikte olma sürelerine göre sosyal grupları sürekli (geçici) gruplar ve sürekli (daimi) gruplar olarak ikiye ayırabiliriz.**

Geçici gruplar bir süre beraber olup dağılır. Örneğin; bir mevsimlik işçi grubu, olimpiyat grubu gibi.

Sürekli grupların ömürleri insan ömründen uzundur. Örneğin köy, şehir, aile, millet grupları gibi.

C) Sosyal gruplar insanlar arasındaki ilişkilere bakılarak birincil gruplar ve ikincil gruplar diye ikiye ayrılabilir :

Birincil gruplarda şahıslar ilk elden yani yüz yüze ilişki içindedir. En güzel örneği ailedir. Bu gruplar bireylerinin şahsiyetini büyük oranda etkiler.

İkincil gruplarda ise şahsi olmayan ilişkiler hakimdir. Yüz yüze ilişkiler ikinci plana itilmiştir. Resmi sözleşmeler ve kanunlar geçerlidir. Siyasi partiler, dernekler ikincil sosyal grup örnekleridir.

SOSYAL YIĞINLAR

Aralarında fiziksel bir yakınlık bulunduğu halde kalıcı toplumsal ilişkileri bulunmayan ya da yok denecek kadar az olan insanların oluşturduğu topluluklara **toplumsal yığın** denir. Yığınlar dört ayrı grupta incelenebilir :

- a) Sıradan (adi) kalabalıklar
- b) Dinleyici ve izleyiciler
- c) Gösteri toplulukları
- d) Etkin (aktif) kalabalıklar

SOSYAL SINIFLAR

Ekonomik etkinlikleri, kültürel yapıları iş ve yaşam biçimleri bakımından benzer özellikler gösteren insanların oluşturdukları sosyal bütüne sınıf denir. İşçi, işveren, bürokrat, çiftçi, tüccar... gibi.

SOSYAL TABAKALAŞMA

Toplumsal grupların özelliklerine ve gelir düzeylerine göre oluşturdukları kademelerdir. Tabaka kavramı ile sınıf kavramı farklıdır. Aynı sınıfta olan iki kişi aynı tabakada olabilir.

Örneğin; yoksul bir köylü ile yoksul bir memur aynı tabakadadır.

Endüstri inkılabından sonra açık sınıf tabakalaşması hızla belirginleşmiştir. Tabakalar alt, orta ve üst tabaka olarak genellenebilir. Bir ülkenin gelişmişliği **orta tabakada** bulunan insan oranının yüksek olmasıyla ölçülür.

SOSYAL HAREKETLİLİK

Bir toplumda bireylerin; yerlerini, mesleklerini ya da sosyal tabakalarını değiştirmelerine **sosyal hareketlilik** denir. Sosyal hareketlilik iki ana grupta incelenebilir :

A) Yatay Hareketlilik :

Aynı sosyal tabaka içinde kalmak şartıyla insanların meslek değiştirmesi veya yaşadığı yeri değiştirmesidir. Mesleki hareketlilik ve coğrafi hareketlilik yatay hareketliliğin kapsamındadır. **Örneğin:** Bir tarla işçisinin şehirde fabrika işçisi olması, bir resim öğretmenin yaklaşık aynı gelir düzeyiyle bir atölyede çalışması gibi.

B) Dikey Hareketlilik:

Bu tür hareketlilik, sosyal tabakalar arasında aşağıdan yukarıya ya da yukarıdan aşağıya geçişleri ifade eder. **Örneğin;** bir işçinin kendine ait bir fabrika kurması, iflas eden bir fabrikatörün işçiliğe başlaması gibi. Dikey hareketliliği artıran en önemli unsur, okulların açılması ve ekonomik yükselme koşullarının kolaylaşmasıdır.

KÜLTÜR

Bir toplumun kendine özgü olarak ortaya koyduğu her şeye **kültür** denir.

Özellikleri :

1. Her toplumun kültürü kendine özgüdür.
2. İnsan önceki nesillerden aldığı kültürel değerleri geliştirerek devreder.
3. Kültür aynı kuşak içerisinde çözülme ve değişim gösterebilir.

4. Kültürel değerler toplumdaki bireyleri birbirlerine yaklaştırır.
5. Kültür, insanlar tarafından yaratılmıştır ve insanın ihtiyaçlarına cevap verir.

KÜLTÜRÜN KAZANILMASI

Kültürü, insanlar o kültüre katılarak kazanırlar. Kültürün kazanılması bir sosyal oluşum sonunda gerçekleşmektedir. Kültüre katılma üç şekilde gerçekleşir :

1. Genel Unsurlara Katılmak :

Her kültürün genel nitelikleri vardır. Ana dili, evlenme şekilleri, yemek usûlleri genel niteliklerdir. Her birey kültürün bu genel niteliklerine katılmak zorundadır.

2. Özel Unsurlara Katılmak:

Bazı kültür öğelerinin bütün bireyler tarafından bilinmesi gerekmez. Çeşitli ihtisas dalları, sadece ilgilileri tarafından öğrenilir. İnsan kendi yeteneklerine göre bu gruplaşmalara katılır.

3. Değişkenler Aracılığıyla Kültüre Katılmak :

Aynı sonuca ulaşabilmek için kültür, insanlara değişik örnekler sunar. İnsan şahsiyetine göre bunlardan birini seçer.

AİLE

EVLİLİK TÜRLERİ :

Ailenin temeli evliliktir. Evlilik hangi türden olursa olsun toplum tarafından sınırlandırılmış ve kurallara bağlanmıştır. Evlilik, eşin seçildiği gruba göre ikiye ayrılır:

1. Endogami (İçten Evlenme) :

Grup içinden evliliktir. Erkek seçeceği kadını kabile içinden aramak zorundadır.

2. Ekzogami (Dıştan Evlenme) :

Grup dışından evliliktir. Erkek bu durumda eşini serbestçe seçer. Bu evlilik türü insanlık tarihinde daha çok görülür.

Evlilik eş sayısına göre şöyle gruplandırılabilir:

1. **Monogami** : Bu evlilik şeklinde erkek veya kadın sadece bir eşle evlenir.
2. **Poligami** : Bir erkek veya kadın birden fazla eşle evlenebilir. Bu evlilik de iki şekilde görülür :
 - a) **Polijini** : Erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir.
 - b) **Poliandry** : Bir kadının birden fazla erkekle evlenmesidir.

Eşlerin oturduğu yere göre evlilik üçe ayrılır:

1. **Matrilokal**: Kadının ailesine katılma.
2. **Patrilokal** : Erkeğin ailesine katılma.
3. **Neolokal** : Yeni ev açma.

AİLE TÜRLERİ :

Aile türlerini ailenin kapsamına ve yapısına göre ikiye ayırabiliriz:

- a) **Büyük aile** : İkiden fazla kuşağın aile çevresine dahil olmasıyla oluşur. Bu aile tipinde bütün sülale (analar, babalar, çocuklar) birlikte oturur.
- b) **Küçük aile**: Buna çekirdek aile de denir. Sadece anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur.

Ailede anne ya da babanın hakim oluşuna göre aileyi iki gruba ayırabiliriz :

- a) **Maderşahi (Anaerkil) aile**: Yetkiler annede toplanmıştır.
- b) **Pederşahi (Babaerkil) aile**: Yetkiler babada toplanmıştır.

EKONOMİ

İnsan ihtiyaçları sınırsız, fakat insanların ihtiyaçlarını yerine getirebilmek için kullanabileceği araçlar sınırlıdır. İşte sınırsız ihtiyaçlar ile sınırlı araçlar arasında kalan insanın, varlığını sürdürebilmek için yaptığı etkinliklerin tümüne **ekonomik**

etkinlik denir. Bu etkinlikler ile ortaya çıkan olaylara da ekonomik olaylar denir. Ekonomik olaylar dört bölümde incelenebilir:

ÜRETİM

İhtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi için girilen etkinliktir. Üretim sayesinde tüketim ve yatırım malları elde edilir. Üretimin yapılabilmesi için dört temel unsur gereklidir. Bunlar: Tabiat (doğa, ham madde) emek, sermaye ve teşebbüstür.

TÜKETİM

İhtiyaçların giderilmesi amacıyla mal ve hizmetlerden yararlanmaktır. Ancak bir malın tüketilmesi için mutlaka yok edilmesi gerekmez.

Gelirin tüketilmeyen kısmına **tasarruf** denir. Tasarruflar bir mal yığını olmaktan çok para birikimidir.

DEĞİŞİM

Malların el ve yer değiştirerek yarar ve değerlerinin artırılmasına değişim denir.

BÖLÜŞÜM

Üretilen mal ve değerlerin üretime katılanlar arasında dağıtılmasına bölüşüm denir. Bu dağıtım genellikle para olarak kullanılır. **Ulusal gelir**; Bir ülkede bir yılda üretilen mal ve hizmetlerin para ile ifade edilen değerleri toplamıdır. Bu toplam ülke nüfusuna bölünürse, **kişi başına düşen ulusal gelir** elde edilir. Fert başına düşen milli gelir o ülkenin gelişmişlik düzeyinin göstergesidir.

PARA

Para toplumda üretilen mal ve hizmetler için kullanılan bir değişim aracı ve değer ölçüsüdür. Paranın piyasadaki miktarının ya da değerinin değişmesi birtakım ekonomik olayları

doğurur. Bunların en önemlileri enflasyon, deflasyon, devalüasyon ve revalüasyondur.

ENFLASYON

Milli gelirdeki artış oranıyla tedavülde bulunan paranın miktarı arasındaki dengenin kaybolmasından doğan denge-sizliktir. En belirgin işareti fiyatların yükselmesidir. Bu durum enflasyonun bir sonucudur fakat **sebebi değildir**.

DEFLASYON

Deflasyon, bir anlamda enflasyonun karşıtıdır. Ekonomik birimler tarafından yapılması düşünülen toplam harcamaların gerçek gelirden az olması yani toplam talebin arz karşısındaki yetersizliği deflasyona sebep olur. Deflasyon da enflasyon gibi ekonomi için zararlıdır.

DEVALÜASYON

Sözcük anlamı "**kıymetten düşürme**"dir. Bir ülkenin parasının altın ya da yabancı paralar karşısında değerden düşürülmesidir. İç piyasa ile dış piyasa arasında bozulan para dengesini ayarlamak için devalüasyon yapılır.

REVALÜASYON

Bir ülkenin parasının dış değerinin yükselmesidir. **Aşırı-sı** zararlıdır. Özellikle ülkenin ihracatını engeller.

EKONOMİK DÜZENLER

Dünya üzerinde şu anda uygulanan ekonomik düzenler üç şekilde incelenebilir :

- a) **Kapitalist Ekonomi** : Serbest rekabet ve bireysel teşebbüs esasını temel alır. Özel sektöre çok önem verilir.
- b) **Sosyalist Ekonomi** : Devlet, ekonominin her alanına hakimdir. Üretim ve bölüşüm devlet kontrolündedir.
- c) **Karma Ekonomi**: Bazı sektörlerin devlet eliyle bazı sektörlerin de özel teşebbüs eliyle işletildiği sistemdir.

HÜKÜMET ŞEKİLLERİ

1. **Otokratik rejimler:** Yöneticilerin zor kullanarak iş başına geldikleri yönetim şekilleridir.

2. **Demokratik rejimler :** Halkın kendi seçtikleri tarafından yönetilmesine dayalı yönetim şeklidir. Demokratik rejimler; doğrudan, yarı doğrudan ve temsili hükümet şeklinde olabilir.

3. **Karma rejimler:** Bazen demokrasi ve otokrazi yönetimlerinin bir karması da ortaya çıkabilir. Bu durum özellikle geçiş süreci içindeki toplumlarda görülür.

SEÇİM

Demokrasilerde siyasal gücün belli ellere verilmesi için halkın istemini ortaya koyması işlemine seçim denir. Ülkemizde ve dünyada kullanılan başlıca seçim sistemleri şunlardır:

- a) Çoğunluk sistemi
- b) Dar bölge sistemi
- c) Nisbi temsil sistemi

Çoğunluk sistemi halkın görüşlerini parlamentoya tam yansıtmaz ama koalisyonsuz, güçlü hükümetler oluşturur.

Dar bölge sisteminde her seçim çevresi bir milletvekili çıkaracak ölçüde daraltılmıştır. Bu sistemde halk adaylarını daha rahat tanır.

Nisbi temsil sistemi ise her partiye aldıkları oy oranında temsil hakkı tanır. Bu bakımdan daha demokratiktir. Ancak bu sistemde hükümet kurmak zorlaşabilir.

SİYASAL PARTİLER

Milletin ve devletin problemleri üzerinde bir siyasal görüşü benimsemiş ve bu görüşü yönetimde gerçekleştirmek isteyen insanların meydana getirdiği resmi kuruluşlara parti denir. Partiler iki ana grupta incelenebilir :

A) Yatay yapılı partiler :

Belli bir tabaka veya sınıfa dayalı partilerdir. Esnaf, işçi, çiftçi... partileri bu yapıdadır.

B) Dikey yapılı partiler :

Bu partilerde sosyal yapının alt, orta ve üst tabakanın her bölümünden insanlar bulunur. Belli bir sınıfın egemenliği yoktur.

Partilerin dünya görüşlerini duyurmak ve taraftar toplamak için uyguladıkları çalışmalara **propaganda** denir.

SOSYAL DEĞİŞME

SOSYAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER :

1. Fiziki Çevre Faktörü :

Coğrafi şartlar ve doğal kaynaklar bazen değişme doğurur. Örneğin petrol çıkan yer zenginleşir.

2. Teknoloji Faktörü:

Teknolojik gelişmeler, endüstrileşme sosyal değişmeyi doğurdu. Teknoloji geliştikçe insanların yaşama biçimleri değişti. Örneğin; haberleşme ve ulaşımın gelişmesi devlet yönetimini kolaylaştırdı.

3. Kültür Faktörü :

Kültürel değişme, yaşama biçimini değiştiren en önemli faktörlerdendir. Çünkü kültür değişince örfler, adetler, gelenekler değişmeye başlar.

4. Demografi Faktörü :

Nüfustaki değişme de sosyal değişmeyi doğurur. Nüfusun fazla ya da az olması sosyal gruplardan başlayarak bütün sosyal yapının değişmesine yol açar.

5. Eğitim ve Öğretim Faktörü :

Nüfustaki değişme de sosyal değişmeyi doğurur. Nüfusun fazla ya da az olması sosyal gruptan başlayarak bütün sosyal yapının değişmesine yol açar.

6. Aktif ve Yaratıcı İnsan Faktörü :

Siyasi hayatta, iş hayatında, eğitim hayatında liderliğin etkisi sosyal değişme bakımından çok önemlidir.

MANTIK

Mantık; doğru düşünebilmenin, doğru yargılamalar yapmanın kurallarını belirleyen bir bilim dalıdır. Mantık konularını ilk defa toplu halde ele alan **Aristo** olmuştur. Bu sebeple klasik mantığın kurucusu Aristo sayılır.

DÜŞÜNMENİN İLKELERİ:

Mantığın temeli olan doğru düşünmenin dört ana ilkesi vardır:

a) Özdeşlik İlkesi: Herşey kendisinin aynıdır şeklinde ifade edilebilecek bir ilkedir. A, A dır; B, B dir gibi. İlk bakışta pek basit ve belirtilmesi gereksiz gibi görünen bu ilke doğru düşünebilmenin ilk şartı durumundadır. Sembolik mantıkta $A \Rightarrow A$ şeklinde ifade edilir.

b) Çelişmezlik İlkesi: Bir şey aynı anda hem kendisi hem de başka bir şey olamaz. Yani A, A olmayan değildir. Bu ilkeye göre bir önerme aynı şartlarda hem doğru hem de yanlış olamaz. Sembolik mantıkta $\sim (A \wedge \sim A)$ biçiminde ifade edilir.

c) Üçüncü halin imkânsızlığı ilkesi: Bir şey ya kendisidir ya da başkasıdır. Üçüncü bir seçenek olamaz. Bir önerme ya doğrudur ya da yanlıştır üçüncü bir hal söz konusu olmaz. Bu ilkenin sembolik mantıktaki ifadesi $(A \vee \sim A)$ biçiminde ifade edilir.

d) Yeter sebep ilkesi : Her şeyin bir varlık nedeni vardır, şeklinde ifade edilebilir. Yeter sebep ilkesi "nedensellik" ve "amaçlılık" ilkelerini de kapsar.

TERİMLER :

Bir nesnenin zihindeki tasarımına **kavram**, kavramların mantık dilindeki karşılığına da **terim** denir. Terimler mantıktaki en küçük anlatım birimleridir. Kapsamlarına göre üç ayrı grupta incelenebilir.

1. **Tümel Terimler:** Bir kavram bir türün tamamını gösteriyorsa **tümeldir**. İnsan, hayvan, bitki, bütün kuşlar, her ağaç, tüm canlılar... gibi terimler tümel terim örneğidir.

2. **Tikel terimler:** Bir kavram bir türün sadece bir bölümünü gösteriyorsa tikeldir. Tikel terimlerin başına genellikle "bazı" niceliyicisi getirilir. Bazı insanlar, bazı kuşlar, bazı kitaplar... gibi.

3. **Tekil terimler:** Bir kavram tek bir bireyi gösteriyorsa tekildir. Bursa, Ahmet, Elif, bu adam, şu çocuk... gibi.

Somut ve Soyut Terimler:

Bir kavram bir nesneye, bir varlığa karşılık geliyorsa somuttur. Örneğin: Kitap, kuş, insan... gibi. Bir kavram, bir oluş tarzını ifade ediyorsa soyuttur. Örneğin: İnsanlık, dürüstlük, sabırlılık... gibi.

Kollektif ve Distribütif Kavramlar:

Bireyler grubunu ifade edip grupta gerçekleşen kavramlar **kollektif**, bireyler grubunu ifade edip yine bireyde gerçekleşen kavramlar **distrübütif** kavramlar olarak adlandırılır. **Örneğin;** Meclis, ordu, kurul, sendika... kollektif kavramlardır. Ancak; işçi, köylü, asker, esnaf... distrübütif kavramlardır.

TERİMLERDE İÇLEM VE KAPLAM:

Kaplam: Bir terimin kapsadığı yani içine aldığı diğer bütün terimler onun kaplamını oluşturur. **Örneğin;** serçe, kırlangıç, leylek vb... kuş teriminin kaplamına girer.

İçlem : Bir terimin ait olduğu yani içine girdiği diğer bütün terimler onun içlemini oluşturur. Diğer bir deyişle içlem; bir terimin adlandırdığı nesnelerin ortak özelliklerinin tümüdür. **Örneğin;** Tekir teriminin içleminde kedi, hayvan, omurgalı, canlı ve varlık terimleri yer alır. Bu örnekte de görüldüğü gibi kedi olma, omurgalı olma, canlı olma ve bir varlık olma Tekir'in nitelikleridir. Tekir bu kavramlarının hepsine de aittir yani bu kavramların içine girer.

Terimlerde içlem sayısı ile kaplam sayısı ters orantılıdır. İçlemi fazla olan terimlerin kaplamı az, kaplamı fazla olan terimlerin ise içlemi azdır.

TERİMLER ARASI İLİŞKİLER

İki terim arasında dört türlü ilişki kurulabilir. Bunlar: Eşitlik, ayrıklık, tam girişimlik, eksik girişimlik ilişkileridir.

Eşitlik : İki terimden biri, diğerinin bütün bireylerini karşılıyorsa aralarında **eşitlik** ilişkisi vardır.

Her düşünen anlayandır.
Her anlayan düşünendir.

Bu örnekte gösterilen "**düşünen**" ve "**anlayan**" terimleri eşit terimlerdir.

Ayrıklık : İki terimden biri, diğerinin hiçbir elemanını karşılamıyorsa yani iki terimin ortak hiçbir bireyi yoksa ayrıklık ilişkisi vardır.

Hiçbir canlı taş değildir.
Hiçbir taş canlı değildir.

Bu örnekteki "**canlı**" ve "**taş**" terimlerinin hiçbir ortak elemanı olmadığından bu terimler ayrıktır.

Tam Girişimlik : İki terimden biri diğerinin bütün bireylerini içine alıyorsa tam girişimlik sözkonusudur.

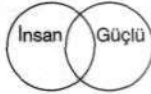

Bütün akasyalar ağaçtır.
Bazı ağaçlar akasyadır.

Bu örnekteki "**akasya**" terimi tümüyle "**ağaç**" teriminin kaplamı içerisinde olduğundan bu iki terim arasında "**tam girişimlik**" ilişkisi vardır.

Eksik Girişimlik : İki terimden herbiri diğerinin bazı elemanlarını kapsıyorsa aralarında eksik girişimlik sözkonusudur.

Bu durumda iki terimin bazı elemanları ortaktır.

Bazı insanlar güçlüdür.

Bazı güçlüler insandır.

Güçlü olma ve insan olma özelliğini birlikte taşıyan bireyler bulunduğu için bu iki terim arasında eksik girişimlik vardır.

ÖNERMELER

ÖNERME :

Doğru ya da yanlış kesin yargı bildiren cümlelere önerme denir. Bir cümlenin önerme niteliği taşıyabilmesi için bir doğruluk değeri taşıması gerekir. Bu nedenle emir, istek, dua, temenni, soru, gereklilik bildiren cümleler önerme sayılamaz.

Örnekler :

Ceketin kolu kısadır. (Önerme)

Ne ilginç film ! (Önerme değil)

Bana iki ekmek al. (Önerme değil)

Yağmur yağarsa ekinler büyür. (Önerme)

İnsan çalışırsa başarılı olur. (Önerme)

Ali de bizimle gelmeli. (Önerme değil)

İnşallah o da kazanamaz. (Önerme değil)

$2 \times 2 = 5$ (Önerme)

ÖNERME TÜRLERİ :

A) Niteliklerine göre önermeler:

1. **Olumlu önermeler:** Bir önermede yüklem onaylanıyorsa önerme olumludur. Örneğin: Bütün ağaçlar yapraklıdır. Cümlesinde ağaçların yapraklı olduğu onaylanmıştır.

2. Olumsuz önermeler: Bir önermede yüklem onaylanmıyorsa önerme olumsuzdur. Örneğin; Hiçbir ağaç yapraklı değildir. Cümlesinde ağaçların yapraklı olduğu yargısı onaylanmamıştır.

B) Niceliklerine (kaplamalarına) göre önermeler:

1. Tümel önermeler: Başına "bütün, her, tüm, hiçbir" gibi niceleyiciler getirilerek yapılan önermelerdir.

Bütün çiçekler kokuludur.

Hiçbir kuş böcek değildir.

2. Tikel önermeler: Başına "bazı, birkaç, bir kısım" gibi tikel niceliyiciler getirilerek yapılan önermelerdir:

Bazı gazeteler renklidir.

Bazı insanlar sabırlıdır.

3. Tekil önermeler: Tekil terimlerin yüklemlendirilmesi ile oluşan önermelerdir:

Güneş, bir ışık kaynağıdır.

Bu genç, iyi bir aktördür.

C) Yapılarına göre önermeler :

1. Basit önermeler: Bir özne, bir yüklem ve bir bağdan oluşan önermelerdir. Basit önermelerde sadece bir yargı yer alır. Bu önermelerde niceleyiciler de yer alabilir. Aşağıda basit önermeleri oluşturan parçalar örneklendirilmiştir:

İnsan ölümlü dür.
Özne Yüklem Bağ.

Bazı çocuklar duygulu dür.
Özne Yüklem Bağ.

2. Bileşik önermeler: İçerisinde birden fazla yargı taşıyan önermelerdir. Bileşik önermelerde yargıları birbirine bağlayan **ve, veya, ya da, ise, ancak** ve **ancak** gibi, eklemler de kullanılır.

Bileşik önermeler "**bileşikliği açıkça belli olan önermeler**" ve "**bileşikliği gizli olan önermeler**" diye iki grupta incelenebilir.

a) Bileşikliği açıkça belli olan önermeler:

Bu önermeler **koşullu, bağlantılı, sebepli ve ekli** önermeler olmak üzere dört çeşittir. Aşağıda bileşikliği açık olan önermelere örnekler verilmiş ve türleri belirtilmiştir.

Çocuk koşarsa terler. (Bitişik koşullu)

Yaş ilerleyince hafıza zayıflar. (Bitişik koşullu)

Bir çocuk ya usludur ya yaramazdır. (Aynk koşullu)

Bu sayı ya tektir ya çifttir. (Aynk koşullu)

Ahmet çalışkan ve dürüsttür. (Bağlantılı)

Ne Ali ne de Ayşe çalıştı. (Bağlantılı)

Ali zekidir ancak çalışkan değildir. (Ekli)

Kitap basıldı ama okuyucu bulamadı. (Ekli)

Bu kitap okunmaz çünkü çok kalın. (Nedenli)

Yanşı kazanır zira iyi hazırlandı. (Nedenli)

b) Bileşikliği gizli olan önermeler :

Bazı önermelerin bileşikliği şeklinden belli olmaz. Ancak anlamı incelendiğinde iki farklı önerme oluşturduğu anlaşılır. Bu önermelerin **özgülü, çıkarmalı, karşılaştırmalı, sınırlandırıcı** türleri vardır. Aşağıda bu önermelere örnek verilmiştir;
Yalnız Murat İngilizce bilir. (Özgülü)

Bu cümle tek bir önerme gibi görüldüğü halde iki önermeden oluşmuştur. Bu cümle hem "**Murat İngilizce bilir**" hem de "**Diğerleri bilmez**" yargılarını içermektedir.

Salih hariç herkes ders çalıştı. (Çıkarmalı)

Bu önermede "Salih ders çalışmadı" ve "Diğerleri ders çalıştı" yargıları birleşmiştir.

Tanık, Osman'dan daha çalışkandır. (Karşılaştırmalı)

Bu önermede "Osman çalışkandır" ve "Tanık daha çalışkandır" yargıları birleştirilmiştir.

Üç gündür haber gelmiyor. (Sınırlandırıcı)

Bu önermede "Şu anda haber gelmiyor" ve "Üç gün öncesine kadar haber geliyordu" yargıları birleştirilmiştir.

ÖNERMELER ARASI İLİŞKİLER

Önermeler arasında kurulabilecek ilişkileri **karşıolum** ve **döndürme** başlıkları altında inceleyeceğiz.

KARŞIOLUM

Aynı terimlerden yapılmış iki önerme nitelik, nicelik ya da hem nitelik hem de nicelik bakımından farklılık gösteriyorsa bu iki önerme arasında karşıolum durumlarından biri vardır. İki önerme arasında karşıt olma, çelişik olma, altık olma ya da alt karşıt olma ilişkileri bulunabilir. Aşağıdaki şema karşıolum durumlarını göstermektedir.

ÖRNEK :

"Bütün ozanlar duygusaldır" önermesinin karşıolum durumlarını şema üzerinde gösterelim :

DÖNDÜRME :

Döndürme iki türdür : Düz döndürme, ters döndürme.

Düz Döndürme: Bir önermenin olumluluğuna olumsuzluğuna ve doğruluğuna dokunmadan yüklemine özne, öznesini yüklem yapmaktır.

ÖRNEK: Tümel olumlu önermelerin düz döndürmesi tikel olumlu.

ÖRNEK: Tikel olumlu önermelerin düz döndürmesi tikel olumlu.

- ❏ Tümel olumsuz önermelerin düz döndürmesi tümel olumsuz olur.
- ❏ Tikel olumsuz önermelerin ise düz döndürmesi olmaz.

ÖRNEKLER :

- Bütün serçeler kuştur. (Önerme)*
- Bazı kuşlar serçedir. (Düz döndürmesi)*
- Bazı insanlar güçlüdür. (Önerme)*
- Bazı güçlüler insandır. (Düz döndürmesi)*
- Hiçbir kavak köksüz değildir. (Önerme)*
- Hiçbir köksüz kavak değildir. (Düz döndürmesi)*

Ters Döndürme: Bir önermenin olumluluğuna, olumsuzluğuna dokunmadan, öznesinin karşıt halini yüklem, yüklemiminin karşıt halini özne yapmaktır.

- ❏ Tümel olumlu önermelerin ters döndürmesi tümel olumlu.
- ❏ Tümel olumsuz önermelerin ters döndürmesi tikel olumsuz
- ❏ Tikel olumsuz önermelerin ters döndürmesi tikel olumsuz olur. Tikel olumsuz bir önermenin ise ters döndürmesi olmaz.

ÖRNEKLER :

- Her insan canlıdır. (Önerme)*
- Her canlı olmayan insan olmayandır. (Ters döndürmesi)*
- Hiçbir taş çiçek değildir. (Önerme)*
- Bazı çiçek olmayanlar taş olmayan değildir. (Ters döndürmesi)*
- Bazı gençler çalışkan değildir. (Önerme)*
- Bazı çalışkan olmayanlar genç olmayan değildir. (Ters döndürmesi)*

ÇIKARIMLAR

Doğru olduğu kabul edilen iki ya da daha fazla önermeden yola çıkarak bir sonuca ulaşma işlemine **çıkarm** denir. Mantıkta çoğunlukla ispat için kullandığımız çıkarımlar üç ana grupta incelenebilir :

A) TÛMDENGELİM:

Zihnin genelden özele yürüyüşüdür. Bütün için geçerli olan bir yargıyı parçalar için de geçerli kılma işlemidir. Kıyasların çoğu bir tümdengelim örneğidir.

B) TÛMEVARIM:

Zihnin özellerden genele yürüyüşüdür. Parçalar için ayrı ayrı geçerli olan bir yargıyı bütün için de geçerli kılma işlemidir. Bütünü oluşturan parçaların herbirini ayrı ayrı inceleyerek bir yargı elde etmeye **tam tümevarım**, parçalarını bazılarının yola çıkarak bir sonuca ulaşma işlemine ise **eksik tümevarım** denir.

ÖRNEK :

Menekşe, karanfil, nergis, hanımeli... çiçektir.

Menekşe, karanfil, nergis, hanımeli... güzel kokuludur.

O halde : Çiçekler güzel kokuludur.

Bu örnekte değişik çiçekler için ayrı ayrı geçerli olan bir yargıdan yola çıkılarak bütün çiçekler için ortak bir yargıya varılmıştır.

C) ANALOJİ :

Birbirine benzeyen iki durumdan ya da nesneden birisi için geçerli olan yargıyı diğeri için de geçerli kılma işlemidir. Analoji türü çıkarımlar, olasılıklı bir doğruluk değerine sahiptir.

ÖRNEK :

Rize'de toprak nemi fazladır ve Rize mısır tarımına uygundur.

Trabzon'da da toprak nemi fazladır.

O halde : Trabzon da mısır tarımına uygundur.

KIYASLAR

Kıyas; Verilmiş, öncül durumundaki önermelere dayanarak bir sonuca ulaşma işlemidir. Kıyasın bazı kuralları vardır. Ancak bazı düzensiz kıyaslarda bu kurallara uyulmaz.

- ❧ Her kıyasta büyük, orta ve küçük terim olmak üzere üç terim bulunmalıdır.
- ❧ Orta terim sonuçta yer almamalıdır.
- ❧ Orta terim en az bir defa bütün kaplamıyla ele alınmalıdır.
- ❧ İki olumsuz öncülden bir sonuç çıkmaz.
- ❧ İki tikel öncülden bir sonuç çıkmaz.
- ❧ Bir kıyasta sonuç her zaman zayıf önermeden yana çıkar. Yani öncüllerden biri olumlu diğeri olumsuz ise sonuç olumsuz, öncüllerden biri tikel biri tümel ise sonuç tikel çıkar.
- ❧ Öncüllerin ikisi de olumlu ise sonuç olumsuz olamaz.
- ❧ Sonuçtaki terimlerin kaplamı hiçbir zaman öncüllerden daha geniş olamaz.

ÖRNEK :

Bütün şairler duygusaldır.

Orta terim Büyük terim

Fuzuli bir şairdir.

K. Terim Orta terim

O halde : Fuzuli de duygusaldır.

Bu örnekte iki öncülden de ortak olan terim yani "orta terim" atılmış, geri kalan terimler birleştirilmiştir.

KIYAS ÇEŞİTLERİ

Kıyaslar yapılarına ve öncüllerinin durumlarına göre değişik niteliktedir. Yukarıda örneklerini verdiğimiz kıyas tipi basit ve kesin kıyasdır. Bunun dışında Seçmeli kıyas, Zincirleme kıyas, Karma (hulfi) kıyas, Entimem, Delilli kıyas, Zincirleme kıyas, ikilem... gibi kıyas türleri de vardır.

Seçmeli Kıyas: Bu tür kıyaslarda sonuç ya da sonucun karşıt hali, öncüllerden birisi içerisinde aynen bulunur.

ÖRNEK :

I. Eğer hava neme doyarsa yağış başlar.

II. Hava neme doydu.

O halde : Yağış başlar.

Görüldüğü gibi **"Yağış başlar"** sonucu öncüllerden birinin içinde aynen bulunmaktadır.

Zincirleme Kıyas : Arka arkaya gelen çok sayıda kıyasın birleşmesinden oluşan kıyaslardır. Bu kıyaslarda bir kıyasın sonucu onu takip eden kıyasın öncülü olur.

ÖRNEK :

Bu adam yalan söylemez.

Yalan söylemeyen adam dürüştür.

Dürüst olan adam bana zarar vermez.

Bana zarar vermeyen adam dostumdur.

O halde : Bu adam dostumdur.

İKİLEM :

Bir kıyasta verilen öncüllerden her ikisi de aynı sonucu gerektiriyorsa buna ikilem denir. İkilem türü kıyaslar daha çok tartışmalarda kullanılır ve kesin sonuç verir.

ÖRNEK :

Bir askerin nöbet beklediği yerden içeriye düşman sızmıştır. Bu askeri yargılayan kişinin şu ifadesi bir ikilem örneğidir.

I. Nöbet yerinde idin ya da değildin.

II. Nöbet yerinde idiyse düşmanın geçmesine göz yumduğun için **suçlusun.**

III. Nöbet yerinde değilsen nöbeti terk ettiğin için **suçlusun.**

O halde: Her iki durumda da **suçlusun.**

Entimem (Örtülü kıyas): İfadede eksik, zihindeki tasarımı tam olan kıyaslardır. Bu tür kıyaslar çoğunlukla bir cümleden ibarettir. Konuşma dilinde yaygınca kullanılır.

ÖRNEK :

"Bu kız ağlıyor o halde üzüntülüdür."

Bu kıyasın zihindeki tasarımı şöyledir:

Bütün ağlayanlar üzüntülüdür.

Bu kız da ağlıyor.

O halde : Bu kız da üzüntülüdür.

SAFSATA :

Yanlış öncüllere dayanarak ya da kıyas kurallarını yanlış kullanarak yanlış bir sonuca ulaşılan kıyaslardır.

ÖRNEK :

Az bulunan şeyler değerlidir.

Geri zekalı insan az bulunur.

O halde : Geri zekalı insan değerlidir.

Bu kıyasta öncüllerden birinin yanlış olması yanlış bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

SEMBOİK MANTIK

Sembolik mantık, günlük dildeki çıkarımları, matematik diline benzeyen çok anlamlılığa ve belirsizliğe yer vermeyen bir biçimde denetlemeyi sağlar. Klasik mantık günlük dil önermeleriyle çalışırken modern mantık sembolik dile ağırlık vermiştir.

$\wedge$: Tümel evetleme eklemi (ve)

$\vee$: Tikel evetleme eklemi (veya)

$\Rightarrow$: Koşul eklemi (ise)

$\Leftrightarrow$: Karşılıklı koşul eklemi (ancak ve ancak)

$\sim$: Değilleme eklemi (değil)

Bir önerme kalıbı bu eklemlerden birini almışsa bileşik önermedir. Örneğin "p" önermesi basit " $\sim p$ " önermesi bileşiktir.

BİLEŞİK ÖNERMELERİN DOĞRULUK TABLOLARI :

a) Tümel evetleme eklemi :

Günlük dilde iki ya da daha çok sayıdaki önermeyi birleştiren "ve" eklemine tümel evetleme eklemi denir. "Ve" eklemine işlevini yapan başka bazı bağlaçlar tümel evetleme eklemi sayılırlar. **Örneğin;**

Ali çalışkan ve zekidir. ($p \wedge q$)

Ali hem çalışkandır hem de zekidir. ($p \wedge q$)

Ali ne çalışkandır ne de zekidir. ($\sim p \wedge \sim q$)

Bu eklemle kurulan bileşik önermelerin doğruluk tabloları aşağıdaki gibidir:

p	q	$p \wedge q$
D	D	D
D	Y	Y
Y	D	Y
Y	Y	Y

b) Tikel evetleme eklemi:

Günlük dilde iki ya da daha fazla önermeyi birleştiren "veya" eklemine tikel evetleme eklemi denir.

Bu görüş Aristo'ya veya Eflatuna aittir. ($p \vee q$)

Ali eve gelecek veya okula gidecek veya tiyatroya gidecektir.

($p \vee q \vee r$)

p	q	$p \vee q$
D	Y	D
D	Y	D
Y	D	D
Y	Y	Y

c) Şart (koşul) eklemi :

Günlük dildeki "ise" sözcüğünün karşılığı olan eklemidir. Bu eklem şartlı bileşik önermeler oluşturur. Doğruluk tablosu şöyledir :

p	q	$p \Rightarrow q$
D	D	D
D	Y	Y
Y	D	D
Y	Y	D

d) Karşılıklı koşul eklemi :

Günlük dildeki "ancak ve ancak" sözcüğünün karşılığıdır. Bu eklem "gerek ve yeter şart eklemi"de denir. Doğruluk tablosu şöyledir :

p	q	$p \Leftrightarrow q$
D	D	D
D	Y	Y
Y	D	Y
Y	Y	D

e) Değilleme eklemi :

Günlük dilde olumsuz önermelerde yer alan "değil" sözcüğünün karşılığıdır. Bu eklem tek bileşenle bileşik önerme oluşturabilir. Bir önermenin "değilinin değili" yine kendisini verir :

p	~p	~(~p)
D	Y	D
Y	D	Y

ÖNERMELERİN GEÇERLİLİĞİ ve TUTARLILIĞI

Tek önermenin tutarlılığı: Doğrulayıcı bir yorumlaması olan önermeye tutarlı, doğrulayıcı hiçbir yorumlaması olmayan önermeye ise **tutarsız** denir.

ÖRNEK :

p	p	p	p	p
D	D	D	Y	Y
(Tutarlı)	D	Y	(Tutarsız)	Y
	(Tutarlı)	(Tutarlı)		(Tutarsız)

Birkaç önermenin birlikte tutarlılığı: Birkaç önermenin birlikte tutarlı olabilmesi için bu önermeleri birlikte doğru kılan bir yorumlamanın bulunması gerekir.

ÖRNEK :

p	q	r	
Y	Y	D	Bu yorumlama çizelgesinde ikinci satırda DDD yer aldığı için p, q ve r önermeleri birlikte tutarlıdır.
D	D	D	
D	Y	D	

p	m	n	
D	Y	D	Bu yorumlama çizelgesinde DDD biçiminde bir satır bulunmadığı için p, m, n önermeleri birlikte tutarsızdır.
Y	Y	Y	
Y	D	Y	

Önermelerin geçerliliği: Yanlışlayıcı hiçbir yorumlaması olmayan bir önerme kalıbına geçerli önerme denir. Bir yorumlaması bile yanlışlayıcı olan önerme kalıbı geçersizdir. **Geçerli olan her önerme kalıbı aynı zamanda tutarlıdır ancak tutarlı olan her önerme geçerli değildir.**

ÖRNEK :

$\frac{p}{D}$	$\frac{p}{D}$	$\frac{p}{Y}$
(Tutarlı-geçerli)	Y	(Tutarsız-geçersiz)
	(Tutarlı-geçersiz)	

ÖNERMELERİN EŞDEĞERLİĞİ

İki önerme kalıbından biri doğru iken diğeri de doğru, biri yanlış olduğunda diğeri de yanlış oluyorsa bu iki önerme eşdeğerdir. **Örneğin :**

p	q	$\sim p$	$p \Rightarrow q$	$\sim p \vee q$
D	D	Y	D	D
D	Y	Y	Y	Y
Y	D	D	D	D
Y	Y	D	D	D

Bu tabloya göre $p \Rightarrow q$ önermesi ile $\sim p \vee q$ önermesi aynı satırlarda aynı doğruluk değerlerini aldıkları için bu önermeler eşdeğerdir.

Niceleyici Değilleme Kuralları :

$$\sim \forall x Fx \equiv \exists x \sim Fx \quad , \quad \sim \exists x Fx \equiv \forall x \sim Fx$$

ÇIKARIMLARIN GEÇERLİLİĞİ

Bir çıkarımın geçerli olabilmesi için öncüllerin doğru, sonucun yanlış olduğu bir yorumlamanın **bulunmaması** gerekir. Bir çıkarımın geçerli olabilmesi için gerekli olan ikinci şart da sonucun öncüllerden çıkmış olmasıdır. Çıkarımlarda kullanılan "**o halde**" ifadesi $\therefore$ sembolüyle gösterilir.

ÖRNEK :

$p, q \therefore r$ çıkarımının yorumlama çizelgesi

p	q	r
D	D	Y
Y	Y	D
Y	D	Y

biçiminde ise bu çıkarım geçersizdir. Çünkü öncüllerin DD sonucun Y olduğu 1. satır vardır.

UYARI :

Çıkarımlar yorumlama çizelgesiyle denetlenirken genellikle sonucun değillemesi alınır. Bu durumda çıkarımda DD $\therefore$ D satırı varsa çıkarım geçersiz sayılır.

ÖRNEK :

p	q	$\sim r$
D	D	Y
Y	Y	D
D	D	D

Bu durumda p, q çıkarımı geçersizdir. Çünkü D D D satırı vardır.

ÇÖZÜMLEYİCİ ÇİZELGE :

Geçen sayıda incelediğimiz doğruluk tabloları ile denetleme önerme sayısının artmasıyla güçleşir. Ayrıca doğruluk tabloları sadece önerme eklemleri mantığında kullanılabilir. Bu bölümde inceleyeceğimiz çözümleyici çizelge yardımıyla de-

netleme ise hem önerme eklemleri mantığında hem de önermelerin iç yapıları veren yüklemeler mantığında kullanılabilir.

Bileşik önermelerin çözümleme kuralları :

Tümel evetleme :

$$\begin{array}{c} p \wedge q \\ p \\ q \end{array}$$

Tikel evetleme :

$$\begin{array}{c} p \vee q \\ p \quad q \end{array}$$

Tümel evetlemenin
değillmesi :

$$\begin{array}{c} \neg(p \wedge q) \\ \neg p \quad \neg q \end{array}$$

Tikel evetlemenin
değillmesi :

$$\begin{array}{c} \neg(p \vee q) \\ \neg p \\ \neg q \end{array}$$

Koşullu :

$$\begin{array}{c} (p \Rightarrow q) \\ p \quad q \end{array}$$

Koşullu değillmesi:

$$\begin{array}{c} \neg(p \Rightarrow q) \\ p \\ \neg q \end{array}$$

Karşılıklı
koşullu :

$$\begin{array}{c} p \Rightarrow q \\ p \quad \neg p \\ q \quad \neg q \end{array}$$

Karşılıklı koşullu
değillmesi :

$$\begin{array}{c} \neg(p \Rightarrow q) \\ p \quad \neg p \\ \neg q \quad q \end{array}$$

FELSEFE NEDİR ?

"Felsefe" sözcüğü Yunanca bir sözcük olan "**Philosophia**" sözcüğünden gelmektedir. Kelime anlamı "**hikmet (bilgelik) sevgisi**" demektir.

En genel anlamıyla felsefe: insan, evren ve değerleri anlamak amacıyla sürdürülen geniş bir araştırma ve bütünleştirici bir açıklama gayretidir.

Felsefenin özü herhangi bir bilgiye sahip olmaktansa, o bilginin aranması, o bilginin amaç edinilmesidir. Bu yüzden felsefede cevaplardan çok sorular önemlidir.

Felsefenin ana konuları :

İnsanı, varlığı ve değerleri ilgilendiren her türlü bilgi felsefenin konusu olabilir. Felsefenin çözmeye uğraştığı ana sorunlar şunlardır :

a) Varlık : Felsefenin varlık hakkında araştırmalar yapan, varlığın ne olduğunu açıklamaya çalışan dalına "**Ontoloji (varlık bilim)**" ya da "**Metafizik (fizikötesi)**" adı verilir. Varlıkbilim, var olanı bütünlüğü içinde ele alır.

b) Bilgi : Felsefe, bilginin kaynaklarını, sınırlarını ve doğru bilginin ne olduğunu araştırır.

c) Değer : Güzel, çirkin, iyi ve kötü nedir? soruları-na cevap arayan felsefe dalı "**Değerler felsefesi**" adını alır.

Felsefenin Özellikleri :

1. Felsefe konuları araştırmaya yönelirken işe sorularla başlar: "**Varlık nedir?**" "**Bilgi nedir?**" "**Güzellik nedir?**" "**Mutluluk nedir?**" gibi.
2. Felsefe soruları derinliğine ve genişliğine inceler.
3. Felsefi bilgi "**yığılan**" bir bilgi türüdür.
4. Felsefi izahlarda "**kesinlik**" ya da "**bilmişlik**" yoktur.
5. Felsefi konular **sistemli** ve **düzenli** bir bütünlük içindedir.

6. Felsefi açıklamalar subjektif (öznel) bir özellik taşır.
7. Felsefe çözümlenmemiş sorunlar üzerinde düşünür. Çözülen her sorun felsefenin konusu olmaktan çıkar.

BİLGİ

İnsanın zihinsel faaliyetler sonucunda elde ettiği ürünlerle bilgi denir.

Bilgi iki çeşittir :

a) **Gündelik (Ampirik) Bilgi** : Gözlemlenen olaylar ya da deneyimler yoluyla elde edilen bilgidir.

b) **Bilimsel Bilgi** :

Bilimsel bilginin özellikleri şunlardır :

1. **Objektif olma**: Bilimsel bilgi nesnedir. Yani insandan insana değişmez. Tarafsız ve geneldir.
2. **Akla dayalı olma**: Bilim, akıl ilkelerine dayalıdır, akıl ve mantık yoluyla elde edilen bilgilere itibar eder.
3. **Birikimli olarak ilerleme**: Hiçbir bilim dalı tamamlanmış, bütün problemlerini çözmüş değildir. Birikimli olarak ilerler.
4. **Evrensel olma**: Hiçbir millet bilime yalnız başına sahip çıkamaz. Bilimsel bilgi bütün dünya insanların malıdır.

İLK FELSEFECİLER VE FELSEFE AKIMLARI

Günümüzdeki felsefe anlayışına en fazla yaklaşan ilk filozof **Thales**'tir. Thales her şeyin aslının yani ana varlığının su olduğunu söyler.

Diğer düşünürlerden Anaximenes ilk varlığın **hava** olduğunu, Heraklites ateş olduğunu, Demokritos **atom** olduğunu, Pythagoras ise **sayı** olduğunu savunmuşlardır.

SOFİSTLER :

Demokraside yönetici kademeye geçmek, politikada başarılı olabilmek önemli bir istek durumundaydı. Bu ihtiyacı karşılamak için **sofistler** ortaya çıktı.

Sofistlerin başta gelenleri Protagoras ve Gorgias'tır. Protagoras'a göre "**İnsan herşeyin ölçüsüdür.**" Bu söz hakikat ve değerlerin toplumlara hatta tek tek insanlara göre değiştiğini gösterir.

Sofistler Relativizm'in ve Pragmatizm'in önde gelen temsilcileridir. Sofistlerin önemli temsilcilerinden biri olan Gorgias, Septizm (kuşkuculuk) akımının başlatıcısıdır.

Relativizm : (Görecilik) Bütün bilgilerin görel olduğu, bütün değerlerin çağlara, toplumlara, kişilere ve kültür durumuna göre değiştiğini öne süren görüştür.

Pragmatizm : (Faydacılık) Pratik başarıyı ve faydayı, doğruluğun tek ölçütü olarak değerlendiren felsefi görüşür.

Septisizm : (Kuşkuculuk) İnsan zihninin hiçbir genel gerçeğe ulaşamayacağını savunan; Tanrı, ruh gibi konularda olumlu ya da olumsuz yargılarda bulunan yersiz olduğunu ileri süren felsefi görüştür.

SOKRAT :

Sokrat, ilkçağın en büyük filozoflarından biridir. Yazılı bir eseri yoktur. Onun görüşleri bize öğrencisi olan Eflatun'un eserleriyle ulaşmıştır.

Sokrat sık sık halkın arasına karışır onlarla tartışır. Sofistlerden etkilenmesine karşın onlarla zıt fikirlere sahipti. Hal-ka değer yargılarına körü körüne bağlanmanın yanlışlığını "**Ben bir şey biliyorum, o da hiçbirşey bilmediğimdir.**" sö-züyle anlatırdı.

Sokrat'ın savunduğu temel düşünce akımı Rasyona-lizm'dir.

Rasyonalizm : (Akılcılık) Gerçeği, duygularda değil akılda bulan bir felsefi görüştür. Rasyonalistler insan zihninde doğuştan gelen bilgiler bulunduğuna inanırlar.

EFLATUN :

Eski Yunan'ın ünlü filozoflarından biridir. Asıl adı Platon'dur. Eflatun Sokrat'ın öğrencisidir. Onun "**davranışların değiştiği oysa değerlerin değişmediği**" fikrini benimsemiştir.

Eflatun'a göre: **Büsbütün farklı iki dünya vardır. Birincisi cisimlerin dünyası diğeri ideaların dünyasıdır.** Asıl gerçek aklımızla kavradığımız ideaların dünyasıdır. Duygularımızla algıladığımız varlıklar idealar aleminin bir gölgesidir.

Eflatun felsefesinin öncülük ettiği iki felsefi düşünce akımı vardır. Bunlar idealizm ve ikicilik (dualizm) dir.

İdealizm : Var olan herşeyi düşünceye bağlayan, düşünce dışında nesnel (objektif) bir gerçekliğin var olmadığını kabul eden felsefi görüştür.

Dualizm (İkicilik) : Herhangi bir alanda birbirinden ayrı ve bağımsız, birbirinin karşısında yanında yer alan iki ilkenin var olduğunu savunan felsefi görüştür.

ARİSTO :

Eflatun'un öğrencisidir. Aristo, hocası Eflatun'un ortaya koyduğu "**idealara**" itibar etmemiştir. Aristoya göre gerçekten var olanlar tek tek şeylerdir. Yoksa görmediğimiz şeyler değildir. Aristo'ya göre doğa tümüyle canlıdır. Canlıyla cansız arasında nitelik bakımından bir fark yoktur. Sadece canlılar cansızlara göre daha üst basamaktadırlar.

Aristo'ya göre insan sosyal bir canlıdır. Bu bakımdan devlet vatandaşların ahlaklı ve mutlu olmalarını sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Aristo, Eflatun gibi ortak mülkiyetten yana değil kişisel mülkiyetten ve aileden yanadır.

HELLENİSTİK ÇAĞ

Hellenizm Yunan kültürüyle diğer kültürlerin bir birleşimi olarak ortaya çıkmıştır.

Hellenistik dönemde Epikürcülük, Stoacılık ve Septizm (kuşkuculuk) yaygın görüşlerdir. Bunlardan Septizm'i daha

önce belirtmiştik diğer iki düşünce akımı ise şöyle özetlenebilir :

Epikürcülük : Epikür tarafından ortaya konmuş bir mutluluk felsefesidir. Epikürcülükte amaç mutluluğa ulaşmaktır. Mutluluğa ise temelsiz korkulardan kurtulmakla varılır. Ona göre bu korkulardan biri ölüm korkusudur.

Materyalizm (Maddecilik): Evrendeki tek cevherin madde olduğunu ve bütün varlıkların maddeden türediğini savunan felsefi görüştür. Bu görüş maddenin düşünceden bağımsız olarak var olduğunu savunur. Tanrının varlığını ve ahiret inancını reddeder.

STOACILIK

Stoacılığın kurucusu Kıbrıslı **Zenon**'dır.

Epikürcülük "**hazzı ara, acıdan kaç**"ı, önerirken, Stoacılık "**dayan ve nefsine egemen ol**" ilkesini benimser.

Bundan dolayı Zenon, ahlâkı şu dört temele dayandırır:

1. Doğru seçme	2. Sabırla katlanma
3. Ölçülü olma	4. Adaletle bölüştürme

Panteizm (tüm tanrıcılık) : Evren ile Tanrıyı bir tutan, evren ve tanrı bir tek ve aynı varlıktır, diyen felsefi görüşün genel adıdır.

İSLÂM FELSEFESİ

İSLAMDA FELSEFENİN DOĞUŞU

İslam felsefesi İslamiyetin esasları ile aklı uzlaştırmak çabasından doğmuştur.

İslam felsefesinin doğuş ve gelişmesinde, Eflatun ve Aristo'yu Hristiyan inançlarıyla uzlaştırma isteyen **İskenderiye**'li Plotinos'un eserleri ile Yunan, İran ve Hint eserlerinin Arapçaya çevrilmelerinin önemli rolü olmuştur.

Çeviri hareketinin başlamasını felsefenin başlangıcı olarak kabul edersek İslâm felsefesinin 8. yüzyılda başladığını söyleyebiliriz.

İSLAM FELSEFESİNİN DİNSEL DAYANAKLARI

İslam felsefesinin dinsel dayanaklarının başında **Kur'an** ve **Hadis** yer alır.

Kur'an, Müslümanlarca uyulması gerekli tanrısal buyrukları içeren kutsal kitaptır.

Hadis, Hz. Muhammed'in değişik olay ve sorunlar karşısında insanları aydınlatmak ve Kur'an'ın bazı maddelerini daha açık bir dille anlatmak için söylediği sözlerdir.

İSLAM FELSEFESİNİN ÖZELLİKLERİ

İslâm felsefesi, İslâm dinini ilkeleriyle akıllı uzlaştırmaya, dinin ana konularını felsefe ile bağdaştırmaya çalışan bir felsefedir.

KELAM : Kelâm, Kur'an ve hadislerle dayanarak, Tanrı'nın varlığını, birliğini, niteliklerini.... akıl ve mantık yoluyla kanıtlamaya çalışan dinsel felsefedir.

Ele aldığı başlıca konular: **İtikat** (İnanma), **tevhid** (Tanrı'nın birliği), **Tanrı'nın sıfatları**, **kaza ve kader**, **ruhun ölüm-süzlüğü**, **âhiret**, **ölümden sonra dirilme...** dir.

Kelâm bilgisi (İlm - i kelâm) bir tür İslâm skolastiğidir. Kelâmcılar, İslâm dinini akıl yoluyla savunan düşünürlerdi. Felsefecilerden ayırmak için bunlara "**mütekellim**" (konuşucu) denirdi. Önde gelenlerinden biri **Ebûl Hasan Eş'ari** (873 - 936)'dir.

TASAVVUF Tasavvuf, insanın duygu ve sezgi yoluyla Tanrı'ya erişmesini ve onunla bütünleşmesini mümkün gören bir öğretilerdir. İslâm tasavvufunun kaynağı Kur'an ve hadistir.

Tasavvufta Tanrı'ya varmanın yolu akıl değil, gönüldür. Tanrı'ya ibadetle değil, muhabbetle (sevgi) varılır.

Tasavvufun önde gelenleri arasında **Hallacı Mansur**, **Yunus Emre**, **Celâlettin Rûmî** yi sayabiliriz.

İSLAM FİLOZOFLARI

FARABÎ (870 - 950) Farabî, Türk asıllı bir filozoftur. Muallimi Sani (İkinci Öğretmen) adıyla da tanınır. Felsefe eserleri içerisinde en tanınmış olanı Fusus ül Hikem (Bilgeliliğin Değerli taşları) dir.

Farabî, Aristo'cu bir düşünürdür. Aristo'nun felsefesini İslâm inancıyla uzlaştırmak istemiş ve bunu mantık kurallarına dayanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Ona göre en yüce varlık, var olmasını bir başkasına borçlu olmayan, varlığını bir başkasından almayan "zorunlu varlık"tır, yani Tanrı'dır.

Farabî'nin toplum ve devlet anlayışı Eflatun'unkine benzer.

İBNİ SİNA (980 -1037) Aristo felsefesini İslâm dünyasına tanıtanların başında onun adı yer alır.

Batıda **Avicenna** diye anılan İbni Sina Buharalı bir Türktür. Daha çok tıp bilgini olarak ün yapmıştır. "**Tıp Kanunu**" adlı eseri 17. yüzyıla kadar Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Farabî'deki akılcılığı, doktorluğundan gelen deneyle birleştirir. Bilgi edinmede akıl, gözlem ve deneyin ayrılmaz bir bütün olduğunu savunur.

Farabî gibi o da felsefeyi dinin hizmetinde kullanır.

Ona göre Tanrı yaratıcıdır (hâlik). Alem, tanrı tarafından yaratılmıştır (mahlûk). Tanrı, başlangıcı olmayandır; ezelidir. Bütün varlıklar tek ve en yüce varlık olan Tanrı'dan çıkmıştır.

GAZALÎ (1058 - 1111) Horasan'da Tus kentinde doğan Gazali, her tür şüpheden kurtulma yolunu **tasavvuf**ta bulmuştur.

Ona göre gerçeği, duyu ve akıl yoluyla bilmek olanaksızdır. İnsanı, kesin bilgiye ulaştıran yol başkadır. O yol "**gönül**" yoludur. Filozofa göre, **kesin bilgi, insan gönlüne yüce bir "nur" (ışık) olarak inen Tanrı'nın yardımıyla, sezgi ile elde edilir.**

Gazalî'ye göre din ile bağdaşmayan felsefenin değeri yoktur. Felsefenin görevi, dine yardımcı olmaktır.

İBNİ RÜŞT (1126 - 1198) İbni Rüş, Batı'da **Averroes** adıyla ün salmışır. Aristoyu en iyi yorumlayanlardan biri sayılır.

İbni Rüş akılcı bir filozoftur. Dinde açıklanan her şeyin akıl yoluyla kanıtlanabileceği görüşündedir. Din, felsefenin mecazlarla anlayış, şekil diye düşünür. Bu anlayış, onun felsefeye verdiği değeri gösterir.

YENİÇAĞDA FELSEFE

Rönesans'la oluşan yeni koşullar ve bilimdeki önemli gelişmeler felsefenin de yenileşmesine neden oldu. Felsefede yenileşmenin önde gelenlerinden biri, İngiliz Bacon (Beykin), öteki Fransız Descartes (Dekart)'tır.

Francis Bacon

Bacon tümevarım yönteminin kurucusu sayılır. Önemi de buradan gelir.

Ona göre, Ortaçağda batıl inançlara, kötü alışkanlıklara ve otoritelere - Aristo, kilise gibi - bağlı kalındığı için doğru bilgilere ulaşılmamış ve doğaya egemen olunamamıştır. Çünkü doğa üzerinde egemenliği sağlayacak doğru bilgiler ancak tümevarımla elde edilebilir. Onun ana düşüncesi şu sözde özetlenebilir: "**Bilmek, egemen olmaktır.**"

Bacon, sağlam bilginin kaynağının duyular ve deney olduğunu ileri sürdüğünden **bilimsel ampirizmin** de kurucusu sayılır.

Descartes

Rene Descartes (1596 - 1650), genellikle modern felsefenin babası sayılır. Bir filozof olduğu kadar matematik ve fizik bilginidir.

Descartes, eserlerinde felsefeye yeni temeller arar ve aradığı sağlam temeli "**Düşünüyorum, öyle ise varım**" önermesinde bulur. Descartes bu sonuca, şüphe edebileceği her şeyden şüphe ederek varır. Sözgelishi, duyu organlarımızın verilerinden şüphe eder. Duyu organlarımız bizi aldattığına göre, dış dünyanın gerçekliğinden şüphe eder.

Descartes'in şüphesi Septiklerinkine benzemez. Çünkü Septiklerde şüphe amaçtır, Descartes'ta ise araçtır.

Descartes'in üzerinde durduğu bir konu da **varlık sorunu**; Ona göre, birbirinden özce, yapıcı ayrı **iki töz** (cevher) vardır.

Spinoza

Hollandalı Spinoza (1632 - 1677) Descartes'in iki töz anlayışına karşı çıkar. Ona göre tek töz vardır. O da Tanrı, eş-deyişle doğadır.

Leibniz

Leibniz, **monadlar** görüşüyle maddenin gerçekliğini reddedip, sonsuz çoklukta olan ruhları maddenin yerine geçirmiştir. Bu bakımdan **spritüalist** (ruhçu) bir filozoftur.

Immanuel Kant

Kant felsefesinin önde gelen özelliği bir eleştiri felsefesi olmasıdır. Bu nedenle felsefesine "**Eleştiricilik**" (Kritisizm) denir.

Kant, ödev duygusunu ahlakın temeli sayar. Ona göre ödev bir kesin buyruktur. Akıllı olan herkesi yükümlü kılan evrensel bir kuraldır.

AUGUSTE COMTE VE POZİTİVİZM

A.Comte, hem olgucu felsefenin hem de sosyolojinin kurucusu sayılır. Olguculuk ve sosyoloji yoluyla Fransız İhtilali'nin sarstığı toplumlara yeni bir düzen vermek ister. Bu nedenle metafiziğin yerine bilimi koymayı amaçlamıştır.

Comte'a göre, olguları ruhla ya da madde ile açıklamak da olanaksızdır. Bir olgu ancak başka olgularla açıklanabilir. İnsanoğlu bu aşamaya uzun bir tarihsel süreci geçirerek gelmiştir. Bu süreci Comte, "**üç durum yasası**" adını verdiği bir yasayla açıklamak ister. Buna göre, insan düşüncesinde birbirinin ardından gelen üç durum vardır. Bunlar :

1. Teolojik durum,
2. Metafizik durum,
3. Pozitif durumdur.

final yayınları

ÖSS KONU ANLATIMLI KİTAPLAR

ÖSS TÜRKÇE (SAY-DİL)
 ÖSS TÜRKÇE-EDEBİYAT (EA-SÖZ)
 ÖSS TÜRKÇE (SAY-DİL)
 ÖSS TÜRKÇE-EDEBİYAT (EA-SÖZ)
 ÖSS TÜRKÇE UYGULAMALI (SAY-DİL)
 ÖSS TÜRKÇE-EDEBİYAT UYG. (EA-SÖZ)
 ÖSS EDEBİYAT (EA-SÖZ)
 ÖSS MATEMATİK-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS MATEMATİK-2 (SAY-EA)
 ÖSS MATEMATİK-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS MATEMATİK-2 (SAY-EA)
 ÖSS GEOMETRİ-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS GEOMETRİ-1-2 (SAY-EA)
 ÖSS GEOMETRİ (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS GEOMETRİ-1-2 (SAY-EA)
 ÖSS FİZİK-1 (SÖZ-EA)
 ÖSS FİZİK-1-2 (SAY)
 ÖSS FİZİK-1 (SÖZ-EA)
 ÖSS FİZİK-1-2 (SAY)
 ÖSS FİZİK-1 (SÖZ-EA)
 ÖSS FİZİK-1-2 (SAY)
 ÖSS KİMYA-1 (SÖZ-EA)
 ÖSS KİMYA-1-2 (SAY)
 ÖSS KİMYA-1 (SÖZ-EA)
 ÖSS KİMYA-1-2 (SAY)
 ÖSS TARİH (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS COĞRAFYA (SAY-DİL)
 ÖSS COĞRAFYA (EA-SÖZ)
 ÖSS COĞRAFYA (SAY-DİL)
 ÖSS COĞRAFYA (EA-SÖZ)
 ÖSS FELSEFE (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS FELSEFE (SÖZ-EA)

ÖSS SORU BANKALARI

ÖSS TÜRKÇE (SAY-DİL)
 ÖSS TÜRKÇE-EDEBİYAT (EA-SÖZ)
 ÖSS TÜRKÇE (SAY-DİL)
 ÖSS TÜRKÇE-EDEBİYAT (EA-SÖZ)
 ÖSS TÜRKÇE (SAY-DİL)
 ÖSS TÜRKÇE-EDEBİYAT (EA-SÖZ)
 ÖSS MATEMATİK-GEOMETRİ (BÜT. PUAN TÜR.)
 ÖSS MATEMATİK-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS MATEMATİK-2 (SAY-EA)
 ÖSS MATEMATİK-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS MATEMATİK-2 (SAY-EA)
 ÖSS GEOMETRİ-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS GEOMETRİ-1-2 (SAY-EA)
 ÖSS GEOMETRİ-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS GEOMETRİ-1-2 (SAY-EA)
 ÖSS FİZİK-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS FİZİK-1-2 (SAY)
 ÖSS KİMYA-1 (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS KİMYA-1-2 (SAY)
 ÖSS TARİH (BÜTÜN PUAN TÜR.)
 ÖSS COĞRAFYA (SAY-DİL)
 ÖSS COĞRAFYA (SÖZ-EA)
 ÖSS COĞRAFYA (SAY-DİL)
 ÖSS COĞRAFYA (SÖZ-EA)

ÖSS DENEMELER

DENEME SINAVLARI
 SON 20 YILIN ÖSS SORULARI
 SON 10 YILIN ÖYS SORULARI
 KİMYA DENEMELERİ

OKS (Orta Öğretim Kurumları Sınavına Haz.)

OKS TÜM DERSLER SORU BANKASI
 OKS TÜM DERSLER
 OKS MATEMATİK
 OKS FEN BİLGİSİ
 OKS TÜRKÇE-SOSYAL BİLGİLER
 OKS TÜRKÇE

İ. Taşel-B. Murat-O. Öğüz-İ. Örskeye-Ö.T. Güner
 İ. Taşel-B. Murat-O. Öğüz-İ. Örskeye-Ö.T. Güner
 S. Murat-C. Vardar-A. Aslan-M. Çalkoğlu
 S. Murat-C. Vardar-A. Aslan-M. Çalkoğlu
 İlyas Örskeye
 İlyas Örskeye
 S. Ertan-M. Gencioğlu-H. Yılmaz
 S. Ertan-M. Gencioğlu-H. Yılmaz
 Z. Çobanoğlu-A. R. Bayram-A. Zengin-B. Kuruoğlu
 Z. Çobanoğlu-A. R. Bayram-A. Zengin-B. Kuruoğlu
 Vedat Yıldız
 Vedat Yıldız
 Feriştur Koca
 F. Koca K. Gökdoğan
 Mustafa Başer
 Mustafa Başer
 Mustafa Erden
 Mustafa Erden
 Süleyman Berber
 Süleyman Berber
 Refik Koçak
 Refik Koçak
 İ. Keser-A. Karataş
 İ. Keser-A. Karataş
 Abdurrahman Erçetin
 İ. Taşel-B. Murat-C. Karaca
 İ. Taşel-B. Murat-C. Karaca
 Bülent Ulaş
 Bülent Ulaş
 İbrahim Dursun
 İ. Taşel-B. Murat-M. E. Karlı-İ. Dursun

İlyas Örskeye
 İlyas Örskeye
 Hidir Acar
 Hidir Acar
 S. Murat-C. Vardar-A. Aslan-M. Çalkoğlu
 S. Murat-C. Vardar-A. Aslan-M. Çalkoğlu
 Komisyon
 Z. Çobanoğlu-A. R. Bayram-A. Zengin
 Z. Çobanoğlu-A. R. Bayram-A. Zengin
 Orhan Doğukan
 Orhan Doğukan
 Vedat Yıldız
 Vedat Yıldız
 Yekim Gündoğdu
 Yekim Gündoğdu
 Mustafa Erden
 Mustafa Erden
 Komisyon
 Komisyon
 Coşkun Doğan
 İ. Taşel-B. Ulaş
 İ. Taşel-B. Ulaş
 Bülent Ulaş
 Bülent Ulaş

15 Özgün Deneme Sınavı

İsmet Yalçınkaya

Komisyon
 Komisyon
 İ. Taşel-E. Kılıncı
 İ. Keser-H. Kurt-A. Gıngir
 Komisyon
 İlyas Örskeye

Genel Dağıtım: FİNAL PAZARLAMA

Mahmutbey Göztepe Mh. Tarhan Sk. No: 2 Bağcılar-İSTANBUL

Tel: 212 445 80 00 Faks: 212 445 62 00

www.final.com.tr